

Bewoner of badgast?

Een onderzoek naar plaatsverbondenheid bij inwoners en tweede
woningbezitters op Terschelling

Bewoner of badgast?

**Een onderzoek naar plaatsverbondenheid bij inwoners en tweede
woningbezitters op Terschelling**

R.A. Pieko
Soephuisstraatje 18 – 6
9712 BZ Groningen
rutgerpieko@hotmail.com
studentnummer: 1242202

Doctoraalscriptie Sociale Geografie
Afstudeerrichting Culturele Geografie
Specialisatie Cultuur, Erfgoed en Toerisme
Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Afstudeerbegeleider: prof. dr. P.P.P. Huigen

November 2005

VOORWOORD

Ik ben veel mensen dank verschuldigd. Zonder hen was deze scriptie er nooit gekomen. In de eerste plaats wil ik mijn afstudeerbegeleider professor Huigen enorm bedanken voor zijn begeleiding, opbouwende kritiek en de af en toe noodzakelijke maar figuurlijke duw in de goede richting. Ook wil ik alle respondenten bedanken voor hun medewerking, zowel de eilanders als de niet-eilanders. Dit onderzoek draait in feite om hen.

Ik dank mijn vrienden die mij met raad en daad terzijde hebben gestaan en in het bijzonder Theo Hermsen. Zijn adviezen en kritische opmerkingen zijn voor mij zeer waardevol geweest. De lay-out van deze scriptie is ook voornamelijk het resultaat van zijn inspanningen geweest.

Ook dank ik mijn ouders voor hun steun en hun goede raad. Mijn vader dank ik in het bijzonder voor het verschaffen van woonruimte tijdens het veldwerk op het eiland.

Rutger Pieko
Groningen
1 november 2005

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
1 Inleiding	7
1.1 Probleemverkenning	7
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	7
1.3 Onderzoeksopzet	8
1.4 Leeswijzer	8
2 Terschelling: bevolking en toerisme	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Algemene kenmerken van Terschelling	9
2.3 Toerisme op Terschelling	10
3 Terschelling en identiteit	12
3.1 Inleiding	12
3.2 Identiteit en plaatsidentiteit	12
3.3 Lokale identiteit	13
3.3.1 Eerder onderzoek	13
3.3.2 Taal en cultuur	14
3.4 Eilanders versus buitenstaanders	15
3.5 Place attachment	16
3.5.1 Sense of place	17
3.5.2 Verschillen en overeenkomsten	17
3.5.3 Het meten van place attachment	18
3.6 Ten slotte	18
4 Terschelling en de tweede woning	19
4.1 Inleiding	19
4.2 De tweede woning in Nederland	19
4.3 De tweede woning op Terschelling	20
4.4 De Terschellinger woningmarkt	21
4.4.1 Regelgeving	21
4.4.2 Woningwaarde	21
4.4.3 Toeristenbelasting en forensenbelasting	22
4.4.4 Illegaal woninggebruik	23
4.4.5 Handhaving	23
4.5 Mensen en hun woonomgeving	24
4.5.1 Local community en woondomein	24
4.5.2 Woondomein en de tweede woning	26
4.6 Ten slotte	26

5	Terschelling en plaatsverbondenheid.....	27
5.1	Inleiding.....	27
5.2	Operationalisering.....	27
5.3	Onderzoeksgroepen.....	28
5.3.1	<i>De eilanders</i>	28
5.3.2	<i>De tweede woningbezitters</i>	28
5.4	De enquête.....	29
5.4.1	<i>Criteria voor het opstellen van een vragenlijst</i>	29
5.4.2	<i>De vragen</i>	30
5.5	Responsanalyse.....	31
5.5.1	<i>Analyse van de respons</i>	31
5.5.2	<i>Analyse van de non-respons</i>	32
5.5.3	<i>Opmerkingen van respondenten</i>	32
5.6	Analyse onderzoeksresultaten.....	33
5.6.1	<i>Persoonlijke kenmerken respondenten</i>	33
5.6.2	<i>Place attachment onder respondenten</i>	34
5.6.3	<i>Verschillen in place attachment</i>	36
5.6.4	<i>Relaties tussen place attachment en andere kenmerken</i>	37
5.6.5	<i>Place attachment in de praktijk</i>	38
5.6.6	<i>Woningmarkt</i>	38
5.7	Ten slotte.....	40
6	Conclusies en aanbevelingen.....	42
	Bibliografie.....	45
Bijlagen.....	Error! Bookmark not defined.	
Vragenlijst voor eilanders.....	Error! Bookmark not defined.	
Begeleidende brief voor eilanders.....	Error! Bookmark not defined.	
Vragenlijst voor niet-eilanders.....	Error! Bookmark not defined.	
Begeleidende brief voor niet-eilanders.....	Error! Bookmark not defined.	
Begeleidende e-mail voor niet-eilanders.....	Error! Bookmark not defined.	
Antwoordenoverzicht.....	Error! Bookmark not defined.	

OAN SCHYLGE (TERSHELLINGS VOLKSLIED)
(eerste en laatste couplet, naar de spelling van G. Knop)¹

O Schylge, myn lântse, Hwat hab ik Dy jeaf,
Al hwa Dy net priizet, Dy fynt my toch deaf

Sò lang asto steeste, Sò fest op Dyn sân
Wês fol brave minsken Myn jeaf
Schylgerlân!

¹ Boomstra & Lautenbach, 2003, p.135

1.1 PROBLEEMVERKENNING

Terschelling wordt jaarlijks bezocht door bijna 400.000 vakantiegangers. Dit aantal staat in schril contrast met het aantal ingezetenen van het eiland dat iets minder dan 5.000 personen bedraagt. Naast de eilandbevolking en de toeristen is er nog een derde categorie mensen op het eiland aanwezig: tweede woningbezitters. Dit zijn mensen die een (vakantie)woning bezitten op Terschelling maar er niet permanent verblijven, hun hoofdverblijf hebben zij elders. Hun woning op Terschelling houden zij aan met het doel om op het eiland te kunnen verblijven wanneer hen dat uitkomt, om inkomsten te genereren uit verhuur, en meestal om beide.

Uit eerder onderzoek op Terschelling, zoals dat van Eijssen et al. (1994) is gebleken dat er op het eiland sprake is van een zeer sterke lokale identiteit. De verbondenheid van de bewoners met hun omgeving is zeer groot. Dit wordt dan ook bewust door de bewoners ervaren. Tevens wordt er geconstateerd dat men bang is dat door toedoen van buitenstaanders deze lokale identiteit zal verdwijnen.

Er is sprake van frictie tussen de belangen van de eilanders enerzijds en die van de tweede woningbezitters anderzijds. De woningmarkt op Terschelling is krap doordat er in verband met natuurbehoud nauwelijks meer mogelijkheden zijn voor nieuwbouw. De grote vraag naar tweede woningen in combinatie met deze beperking zorgt ervoor dat het voor eilanders steeds lastiger is om aan een woning te komen.

Het is te verwachten dat de houding van eilanders tegenover de tweede woningbezitters niet onverdeeld positief zal zijn. Aan de ene kant door de spanning die zij veroorzaken op de woningmarkt maar ook door de invloed die zij mogelijk hebben op de lokale identiteit. Bovendien is de relatie tussen eilanders en buitenstaanders al niet optimaal door de overlast die het toerisme zo nu en dan veroorzaakt.

Een manier om lokale identiteit en meer in het bijzonder de verbondenheid tussen mensen en hun woonomgeving te analyseren is door het kijken naar plaatsverbondenheid. Hiermee wordt de band bedoeld die bestaat tussen mensen en hun omgeving. Williams & Vaske (2003) bedachten een methode om deze verbondenheid, oftewel *place attachment*, te meten. Het ligt in de lijn der verwachting dat er verschillen zullen zijn in de mate van *place attachment* tussen de autochtone eilandbevolking en de tweede woningbezitters. Ook veronderstellen we dat deze verschillen de basis vormen voor de angst van de eilanders voor het verdwijnen van de lokale identiteit. Deze veronderstellingen liggen ten grondslag aan het onderzoek. Hieruit volgen de doel- en probleemstelling en de onderzoeksvragen.

1.2 DOELSTELLING EN ONDERZOEKSVRAGEN

Doelstelling: Het analyseren van de verschillen in *place attachment* tussen permanente en niet-permanente bewoners op het eiland Terschelling en de invloed daarvan op de verstandhouding tussen deze groepen.

Probleemstelling: Welke gevolgen hebben de verschillen in *place attachment* tussen eilanders en tweede woningbezitters op Terschelling op de verstandhouding tussen deze twee groepen?

Onderzoeksvragen:

- 1a. In hoeverre is er sprake van *place attachment* bij eilanders?
- 1b. In hoeverre is er sprake van *place attachment* bij niet-eilanders?
- 2a. Wat zijn de verschillen in *place attachment* tussen eilanders en niet-eilanders?
- 2b. Wat is de oorzaak van deze verschillen en welke gevolgen hebben ze?

1.3 ONDERZOEKSOPZET

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is kwantitatief onderzoek verricht onder eilanders en tweede woningbezitters op Terschelling. Daarin is bekeken wat de mate van *place attachment* en de verschillende dimensies daarvan was bij deze twee onderzoeksgroepen.

Daarvoor is eerst literatuuronderzoek verricht. Dit spitte zich voornamelijk toe op enerzijds de theoretische achtergronden bij het fenomeen tweede woningen en *place attachment*, en anderzijds op de voorhanden zijnde informatie van de gemeente Terschelling, voornamelijk bestaand uit nota's, rapporten en beleidsnotities.

Vervolgens zijn twee steekproeven genomen bij eilanders en tweede woningbezitters en zijn enquêtes verspreid onder deze twee groepen. De gegevens zijn vervolgens verwerkt en geanalyseerd met behulp van het statistische programma SPSS. Met behulp van de resultaten die daaruit naar voren kwamen is antwoord gegeven op de onderzoeksvragen.

1.4 LEESWIJZER

In hoofdstuk 2 zal eerst een algemeen beeld worden geschetst van Terschelling waarbij onder andere geografische kenmerken en ontwikkeling van het toerisme aan bod zullen komen. In hoofdstuk 3 worden de begrippen en theorieën besproken die in het onderzoek gebruikt zullen worden zoals identiteit, *place attachment*, *place dependence* en *place identity*. Ook zal de keuze voor gebruikte theorieën nader worden toegelicht. Tevens worden de kenmerken van de Terschellinger identiteit besproken.

In hoofdstuk 4 staan de twee onderzoeksgroepen centraal, permanente bewoners en tweede woningbezitters. Er zal worden ingegaan op de achtergronden van het tweede woningfenomeen en de problemen die dat met zich meebrengt. Tevens worden theorieën rondom het gebruik van de woonomgeving besproken.

Het onderzoek wordt besproken in hoofdstuk 5. De resultaten en bevindingen die naar aanleiding van het veldwerk op Terschelling zijn vastgesteld, worden in dit hoofdstuk uitgebreid toegelicht.

De conclusie ten slotte, volgt in hoofdstuk 6.

2.1 INLEIDING

Alvorens te beginnen met het werkelijke onderzoek, worden in dit hoofdstuk eerst een aantal belangrijke kenmerken van Terschelling belicht. In paragraaf 2 wordt de geografie van Terschelling besproken met kenmerken als ligging en bevolking. In paragraaf 3 wordt de ontwikkeling van het toerisme op het eiland uiteengezet en wordt de huidige situatie nader toegelicht.

2.2 ALGEMENE KENMERKEN VAN TERSCHELLING

Terschelling is een van de Friese waddeneilanden en na Texel ook het grootste. Het heeft een oppervlakte van 118 km² en er wonen 4.740 mensen (CBS, 2004). Het is slechts bereikbaar per eigen boot of door de veerdienst die Rederij Doeksen al sinds jaar en dag onderhoudt. Met de reguliere veerdienst maakt men de oversteek van Harlingen naar Terschelling in 2 uur, met de sneldienst duurt de reis 45 minuten.

Terschelling bestaat uit een aantal dorpen en aantal buurtschappen. Daarnaast zijn er nog een aantal kernen die uitsluitend uit recreatiewoningen bestaan. De indeling in dorpen en buurtschappen is niet overal even duidelijk. Zo noemt de gemeente Terschelling alle kernen 'dorpen', maakt het CBS een indeling in 'wijken' en 'buurten' en wordt op andere plaatsen gesproken van vier dorpen en acht buurtschappen. We volgen hier deze laatste indeling. In tabel 2.1 zijn voor de dorpen en buurtschappen de inwonersaantallen af te lezen. In deze scriptie worden overigens voor alle plaatsen de Nederlandse plaatsnamen gebruikt.

Tabel 2.1: Inwonersaantallen per dorp en buurtschap op 1 januari 2005

Dorpskernen	
West-Terschelling	2555
Midland	876
Hoorn	479
Oosterend	134
Buurtschappen	
Hee	33
Horp/Kaart	16
Kinum	31
Baaiduinen	114
Seerijp	22
Landerum	87
Formerum	234
Lies	159
TOTAAL	4740

Bron: Website gemeente Terschelling (2005)

Daarnaast zijn er nog een aantal kernen waar zich uitsluitend recreatiewoningen bevinden. Dit zijn: West aan Zee, Midland aan Zee, Midland Noord en Formerum Noord. Alle 'gewone' dorpskernen

behalve West-Terschelling, bevinden zich in de Terschellinger polder, aan de zuidkant van het eiland. De recreatiekernen Formerum Noord en Midland Noord liggen ook in de polder, tegen de rand van de duinen aan. Ook West-Terschelling is tegen de duinrand aan gebouwd. West aan Zee en Midland aan Zee liggen in de duinen aan de noordzijde van het eiland, net achter het strand.

Op figuur 2.1 is de ligging van de verschillende dorpen en buurtschappen op Terschelling te zien.

Figuur 2.1: Overzichtskaart van dorpen en buurtschappen op Terschelling

Bron: Michelin (2005)

2.3 TOERISME OP TERSCHELLING

Al in de 18^e en 19^e eeuw waren er mensen die op 'toeristische' basis Terschelling bezochten. Echter pas tegen het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kwam er iets op gang wat men toerisme zou kunnen noemen. In deze tijd werd er ook voor het eerst reclame gemaakt voor het bezoeken van het eiland. Na de Tweede Wereldoorlog ging het heel hard. Het aantal bezoekers nam toe van 6.000 in 1947 tot 100.000 in 1960 (Boomstra & Lautenbach, 2003).

In deze tijd stelden veel bewoners hun eigen woning ter beschikking aan vakantiegangers en verbleven zelf tijdelijk in een schuur of een ander deel van het huis. Campings schoten als paddestoelen uit de grond en veel mensen begonnen pensions, hotels, eet- en drinkgelegenheden of andere toeristische voorzieningen.

Op dit moment schommelt het aantal bezoekers rond de 400.000 personen per jaar. Men is het erover eens dat met dit aantal het verzadigingspunt wel is bereikt (Boomstra & Lautenbach, 2003, p. 87). Met name ten aanzien van de druk op de natuur. Men zou dan ook liever meer rustzoekers zien komen (Hokwerda, 2002).

Terschelling is bovenal een kampeereiland. Ruim de helft van de totale accommodatiecapaciteit op het eiland bestaat uit kampeerplaatsen. De zomerhuisjes en tweede woningen vormen ongeveer 15% van de capaciteit, daarna komen particuliere verhuur (13%), hotels (7%) en groepsaccommodaties (5%) (Gemeente Terschelling, 1998).

In de laatste drie decennia van de vorige eeuw hebben zich aanzienlijke veranderingen voorgedaan in de samenstelling van de logiescapaciteit. In de eerste plaats is het aantal logiesplaatsen sinds 1970 behoorlijk verminderd. Dit was vooral het gevolg van kwaliteitsverbetering, er was behoefte aan ruimere en comfortabelere accommodatie. Daardoor daalde bijvoorbeeld het gemiddelde aantal bedden per zomerhuis van 7,3 in 1975 naar 5,1 in 1995. In hotels en pensions daalde de capaciteit om dezelfde reden. De vermindering van het aantal kampeerplaatsen viel eveneens toe te schrijven aan kwaliteitsverbetering (meer ruimte per kampeerplaats) maar ook aan de vervanging van seizoensplaatsen door zomerhuisjes. Het aantal kampeerplaatsen neemt nog steeds af, voornamelijk door het dalende aantal jongere bezoekers, die meestal voor deze verblijfsvorm kiezen.

Het aantal plaatsen in groepsaccommodaties en particuliere verhuur nam wel toe. Deze toename was geheel toe te schrijven aan de uitbreiding van het aantal bedrijven, voornamelijk door ingebruikname van voormalige boerderijen voor overnachtingsdoeleinden.

Een tweede verandering is de toegenomen seizoensspreiding. In 1970 werd 50% van de passagiers vervoerd in de maanden juli en augustus. Nu is dat 35% (Gemeente Terschelling, 1998). In verschillende bronnen wordt vermeld dat men nog steeds probeert het seizoen verder op te rekken (Platform recreatie en toerisme Terschelling, 2004; Boomstra & Lautenbach, 2003; Gemeente Terschelling, 1998).

Een derde verandering ten slotte is de gemiddelde verblijfsduur. Lag deze in 1974 nog op 9,7 overnachtingen per bezoeker (Gemeente Terschelling, 1998), in een recent onderzoek werd de verblijfsduur becijferd op 5,9 nachten (Hokwerda, 2002). Deze afname heft de toename in het aantal bezoekers op zodat het totale aantal overnachtingen vrijwel stabiel is gebleven.

Het toerisme is met afstand de belangrijkste inkomstenbron op het eiland. Het totale economische effect ligt op € 87,4 miljoen per jaar (Hokwerda, 2002). Ruim 80% van de bevolking is wat inkomen betreft direct of indirect afhankelijk van het toerisme (Boomstra & Lautenbach, 2003). In het hoogseizoen verblijven er circa 20.000 mensen op het eiland.

Op dit moment zijn er ruim 1100 recreatiewoningen op Terschelling. De overgrote meerderheid daarvan bevindt zich in de speciale kernen van recreatiewoningen die in paragraaf 1.4 genoemd werden. Deze zijn allemaal ontstaan na de Tweede Wereldoorlog. Vooral in de jaren '60 is hier veel bijgebouwd (Boomstra & Lautenbach, 2003). Wat de gemeente betreft is het maximum met het huidige aantal bereikt (Gemeente Terschelling, 1998). Voor zover dat volgens het bestemmingsplan nog mogelijk is, mogen er op bestaande zomerhuiscomplexen nog woningen bijkomen. De mogelijkheden daarvoor zijn echter vrijwel nihil. Wel is het toegestaan om vaste jaarstandplaatsen op campings om te zetten in recreatiewoningen. Het bebouwingspercentage mag daarbij echter maximaal 15% zijn.

Ook op rijksniveau spreekt men een voorkeur uit voor "consolidatie van de huidige capaciteit en kwaliteitsverbetering" (Gemeente Terschelling, 1998). Het streefbeleid van de gemeente is dan ook om zich te richten op kwaliteitsverbetering van de meer permanente logiesvormen zoals zomerhuizen.

Sinds 1992 vindt er een structureel overleg plaats in een platform voor recreatie en toerisme. Dit platform bestaat uit verschillende instanties die te maken hebben met toerisme op Terschelling, te weten: de Terschellinger Ondernemersvereniging, de VVV, Rederij Doeksen, Horeca Nederland Afdeling Terschelling, de Terschellinger Campinghoudersvereniging en de gemeente Terschelling.

In 2004 werd door dit platform het Terschellinger toeristisch product in zijn geheel tegen het licht gehouden door middel van een SWOT-analyse. Opvallend is dat het in de jaren '90 reeds ingezette streven naar kwaliteitsverbetering nog steeds belangrijk is. Blijkbaar is daar de afgelopen jaren weinig aan gebeurd. Andere punten die volgens het platform aandacht verdienen zijn onder andere het gevaar van een eenzijdige economische structuur (alleen toerisme) en gebrek aan een eenduidige toeristische visie en beleid.

3

TERSCHELLING EN IDENTITEIT

3.1 INLEIDING

Nu duidelijk is geworden waar het onderzoek om gaat en waar het gesitueerd is, zal in dit hoofdstuk dieper worden ingegaan op de te meten onderzoeksvariabelen. Paragraaf 2 behandelt de wetenschappelijke definities van identiteit en plaatsidentiteit. Paragraaf 3 gaat verder in op de identiteit van Terschelling en waaruit die bestaat. In paragraaf 4 wordt dieper ingegaan op de relatie tussen eilanders en buitenstaanders en welke invloed dat heeft op de eilander identiteit. De laatste paragraaf ten slotte, gaat in op een van de meetbare dimensies van identiteit, namelijk *place attachment*.

3.2 IDENTITEIT EN PLAATSIDENTITEIT

Wat is identiteit? In het alledaagse spraakgebruik is het simpelweg dat wat eigen is aan een persoon. In de wetenschappelijke literatuur volgt doorgaans een iets uitgebreidere definitie. Holloway & Hubbard (2001) vullen bovenstaande definitie aan met de constatering dat identiteit ook gedefinieerd wordt door wat men *niet* is: "There is a constant tendency for people to try to exclude those who are 'other' to themselves from their home places" (p. 77).

Uit deze definitie blijkt al dat identiteit ook een ruimtelijk aspect kan hebben. De leefomgeving van een persoon kan deel uitmaken van diens identiteit. Men kan echter ook een identiteit aan een leefomgeving toekennen. Simon (2004) heeft het in dat verband over *streekidentiteit*. Zij stelt dat er twee denkwijzen over identiteit bestaan, een essentialistische en een constructivistische:

1. Essentialistische denkwijze

In het eerste geval wordt identiteit gezien als een vaststaand statisch gegeven. Daarbij is identiteit datgene wat een streek werkelijk *is* en imago het (dynamische) beeld van een streek. Identiteit is dan een objectief fenomeen dat onafhankelijk is van wie het waarneemt en van wie het gebruikt.

2. Constructivistische denkwijze

In de constructivistische denkwijze is identiteit geen statisch maar een dynamisch begrip. "Verscheidene mensen kunnen zich, op hetzelfde tijdstip, op verschillende manieren bezig houden met streken. Ze kunnen dan verschillende identiteiten toekennen aan streken. Deze streekidentiteiten zijn daarbij onderhevig aan veranderingen en voortdurend in ontwikkeling omdat ook de binding van mensen met streken kan veranderen" (Simon, 2004, p. 20).

Simon maakt duidelijk dat deze laatste denkwijze op dit moment de dominante is. Ook in verband met het gebruik van de term *place attachment* lijkt deze laatste benadering de meest plausibele.

3.3 LOKALE IDENTITEIT

3.3.1 Eerder onderzoek

In het verleden zijn er verschillende onderzoeken gedaan naar de lokale identiteit op Terschelling. Eén daarvan is het onderzoek van Eijssen et al. (1994) naar identiteit en image onder eilandbewoners. Door onderzoeksbureau Vandertuuk is verscheidene malen onderzoek gedaan naar toerisme en recreatie op het eiland. Daarbij is ook verschillende keren gekeken naar de identiteit van eilandbewoners. Men is het er in ieder geval over eens dat er op Terschelling sprake is van een sterke lokale identiteit. Men spreekt van 'het eilandgevoel' en de 'Terschellinger mentaliteit'. Het onderzoek van Eijssen et al. was gebaseerd op de zogenaamde SUMAS-techniek waarbij respondenten op een 9-puntsschaal een psychologische afstand afgeven tussen zichzelf en een nader te bepalen object. Dat object kan een persoon zijn, maar ook een voorwerp, opvatting, landschap of iets anders (zie figuur 3.1).

Figuur 3.1: De Brandaris, een belangrijk symbool voor Terschelling

Bron: www.aludux.nl (2005)

Objecten waarmee de eilanders een grote mate van verbondenheid voelden waren onder andere: Terschelling in het algemeen, de duinen, het strand, het wad en de bossen. Eijssen et al. concluderen: "De affiniteit van Terschellingers met het eiland en haar elementen is groot. In vergelijking met ander onderzoek is er op Terschelling sprake van een sterke identiteit" (p. 35). Daarnaast stellen zij: "Terschellingers vinden over het algemeen alle elementen van Terschelling zeer sterk kenmerkend voor Terschelling. Het eiland heeft een duidelijk image voor de bewoners" (p. 36).

Een andere opvallende uitkomst is dat de affiniteit met de elementen die Terschelling deelt met andere kustgebieden groter is dan de affiniteit met de unieke elementen van Terschelling. Eijssen et al. (1994) concluderen hieruit dat het specifieke eilander-gevoel heel goed een met anderen gedeeld gevoel kan zijn, dat sterker leeft dan het exclusieve Terschellinger-gevoel.

Interessant is dat uit het onderzoek bleek dat de cultuur-identiteit bij mensen aan de oostkant van het eiland sterker was dan bij mensen aan de westkant en in het midden van het eiland. Ook bleken

mensen aan de westkant van het eiland een sterkere affiniteit te hebben met cultuur- en landschapselementen aan de westkant van het eiland dan de mensen aan de oostkant. Een grotere fysieke afstand blijkt dus een grotere psychologische afstand tot gevolg te hebben.

Een andere uitkomst was dat mensen die op het eiland geboren zijn een sterkere cultuur-identiteit hebben dan de mensen die later op het eiland zijn komen wonen.

Ten slotte bleken de bewoners meer persoonlijke identiteitsbinding te hebben met ruimtelijke elementen (zoals het strand, de duinen en het wad) dan met niet-ruimtelijke elementen (zoals het dialect, de burenplicht en volksdansen).

3.3.2 Taal en cultuur

Een belangrijk onderdeel van de lokale identiteit van Terschelling is het plaatselijk dialect, of beter gezegd: de plaatselijke dialecten. Terschelling kent drie verschillende dialecten: het Westers (of Schyljers), het Midlands (of Meslânzers) en het Aasters. Het Westers en het Aasters zijn Friese dialecten terwijl in het Midlands meer Hollandse invloeden zijn terug te vinden. Toen Terschelling onder Hollands bestuur kwam te staan was Midland het centrum voor de (Hollandse) ambtenaren, vandaar dat het lokale dialect zich vermengde met Hollandse woorden. Opvallend is dat geconstateerd wordt dat de eilanders het Fries nauwelijks meer machtig zijn maar het Nederlands wel (Jansen & Van Oostendorp, 2004).

Dat er maar liefst drie dialecten op slechts vijftien kilometer afstand van elkaar zo lange tijd hebben weten te overleven is voornamelijk te danken aan de isolatie binnen de grenzen van het eiland. Pas sinds de laatste decennia worden de dialecten serieus met uitsterven bedreigd. Het wordt steeds minder overgenomen door jongeren (Boomstra & Lautenbach, 2003).

Ook zeer eigen aan Terschelling is het uitgebreide verenigingsleven. Het eiland beschikt op dit moment over een breed scala aan verenigingen. Op cultuurhistorisch terrein is met name de "Cultuurhistorische vereniging Schylge myn lântse, vrienden van 't Behouden Huys" zeer belangrijk¹. De vereniging, opgericht in 1964, wordt in de volksmond doorgaans afgekort tot "de CHV" of "Schylge myn lântse" en telt ongeveer 1500 leden. Daarnaast is er nog de "Stichting ons Schellingerland", met als missie het behoud van eigen aard van land en volk (Boomstra & Lautenbach, 2003).

Ook op velerlei andere terreinen zijn verenigingen actief. Zo zijn er verenigingen voor verschillende beroepsgroepen (Vereniging Aangenaam West, Stichting Actief Midland), verscheidene buurtverenigingen en hobbyverenigingen (Duikteam Ecuador, Imkervereniging, Terschellinger Jagersvereniging, Geitenfokvereniging). En daarnaast natuurlijk nog muziekverenigingen, toneelverenigingen, sportverenigingen, levensbeschouwelijke verenigingen, volksdansverenigingen en niet te vergeten de Vereniging tot behoud van het Terschellinger lied. In totaal zijn er meer dan vijftig verschillende verenigingen. Ook telt het eiland een aantal musea zoals het Cultuurhistorisch Museum (figuur 3.2), het Landbouwmuseum, het Visserijmuseum en het Wrakkenmuseum.

Belangrijk aan de eilander identiteit is ook de vrijheid of misschien beter gezegd: eigenzinnigheid. In het boek van Jansen en Van Oostendorp verwoordt een 43-jarige Terschellinger het zo: "Men wil niet beknot worden in zijn vrijheid door regeltjes van buitenaf. Den Haag ligt heel ver weg. We willen hier liever alles zelf regelen" (p. 89). Datzelfde beeld komt naar voren in het artikel 'Treurnis op Terschelling' dat in HP/De Tijd verscheen (Pegtel, 2005). Eilanders klagen steen en been over de regels waarmee zij overstelpt worden. Het plan om de Waddeneilanden op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO te plaatsen, kan dan ook op weinig bijval rekenen.

¹ *Schylge* (soms ook *Skylge*) is de Friese benaming voor Terschelling.

Figuur 3.2: Museum 't Behouden Huys in West-Terschelling

Bron: www.webshots.com (2005)

De instelling waar, naar het schijnt, men een collectieve antipathie tegen koestert, is Staatsbosbeheer. Circa 80% van alle grond op Terschelling is in handen van Staatsbosbeheer. En dat wekt wrevel op, voor Staatsbosbeheer gaat het belang van de natuur namelijk boven dat van de eilanders: “Alles wat het eilandleven de moeite waard maakt, al onze vrijheden, hebben ze van ons afgepakt. (...) Staatsbosbeheer is mijn grootste vijand” (Pegtel, 2005, p. 18). Aldus een gefrustreerde eilander. Verderop wordt dit beeld weer iets genuanceerd door een andere eilander: “Er zit nu eenmaal spanning tussen de druk van het toerisme en de wens van Terschellingers om ‘op hun eiland’ gewoon hun gang te gaan. (...) Dat het eiland niet is volgebouwd met torenflats is ook te danken aan stringente regelgeving” (p. 19).

3.4 EILANDERS VERSUS BUITENSTAANDERS

De houding van eilanders ten opzichte van toeristen en andere bezoekers is doorgaans enigszins ambivalent. Bij eilanders onderling zijn de ‘badgasten’ een geliefd onderwerp om over te klagen, maar tegelijkertijd is men zich er zeer sterk van bewust dat toerisme de kurk is waarop Terschelling drijft.

Door onderzoeksbureau Vandertuuk is ook onderzoek gedaan naar de invloed van toerisme op de leefbaarheid op het eiland. Daarbij is echter uitsluitend gerefereerd naar ‘toerisme’, naar mensen met een tweede woning is dus niet expliciet gevraagd.

Dat toerisme belangrijk is voor het eiland, daar is iedereen het wel over eens, 84% van de respondenten gaf aan het toerisme ‘zeer belangrijk’ te vinden en nog eens 15% ‘belangrijk’. Een groot deel van de eilanders (58%) vindt dat de toeristen zich beter moeten gedragen. 44% stoort zich daadwerkelijk aan het gedrag van toeristen. Vooral de jongeren veroorzaken veel overlast volgens de eilanders (Verver, 2003).

Vooral in de jaren ‘80 en ‘90 is Terschelling bekend komen te staan als een eiland waar veel jongeren voor het eerst zonder hun ouders naar toe gaan op vakantie. Mede dankzij de verschillende media is daarbij een beeld gecreëerd van feestende, drinkende en volledig losgeslagen jongeren. Een aantal incidenten, zoals in 2002, toen enkele jongeren na het oplopen van een alcoholvergiftiging met een traumahelikopter naar het ziekenhuis in Leeuwarden moesten worden vervoerd, dragen ook sterk bij aan deze beeldvorming (Platform recreatie en toerisme, 2004).

Onder eilanders begon daardoor ook steeds meer weerzin tegen deze groep te ontstaan en de gemeente begint langzaam de komst van jongeren te ontmoedigen. In de SWOT-analyse van het toeristisch product Terschelling wordt gesteld: “Ten aanzien van de jeugd van elders is het de vraag of Terschelling zich op die categorie moet blijven richten. De ondernemers zijn niet de oppassers van

gemakzuchtige ouders die hun kinderen zonder begeleiding naar Terschelling sturen" (Platform recreatie en toerisme, 2004, p. 10). Daarom worden er geen nieuwe jeugdcampings meer toegestaan, ook niet wanneer er één gesloten wordt. Camping Mast besloot haar status als jeugdcamping te veranderen in die van gezinscamping. Daarvoor in de plaats is geen andere camping gekomen. Daardoor neemt het aantal kampeerplaatsen voor jongeren dus af.

Uit het onderzoek van Eijssen et al. (1994) blijkt dat de eilanders duidelijk minder affiniteit voelen met het vasteland – maar ook met de andere waddeneilanden – dan met hun eigen eiland. Dat beeld wordt echter wel genuanceerd: "De gemiddelde somscore is echter niet zo sterk dat er van een echte anti-houding kan worden gesproken onder de bewoners van Terschelling. Dit is ook wel verklaarbaar, zeker wat betreft het vasteland, omdat men op Terschelling toch voor heel veel zaken afhankelijk is van de vaste wal. Bijvoorbeeld voor ziekenhuisvoorzieningen, levensmiddelen en niet te vergeten de toeristen" (p. 38).

Dat wil echter niet zeggen dat men alles klakkeloos accepteert. Eijssen et al. onderzochten ook de weerstand van de eilanders ten opzichte van een aantal potentiële verandering. Het bleek dat men vooral gekant was tegen grootschalige toeristische voorzieningen. Wat de eilanders betreft hoeven er geen hotels, bungalowparken of recreatiewoningen meer bij te komen. Eijssen et al. (1994) concluderen dat: "voor veel bewoners de grens van de toeristische ontwikkeling bereikt is" (p. 63).

Men is ook niet positief over de mogelijkheden tot seizoensverbreding: "De saamhorigheid onder de bevolking is groot. Veel mensen kennen elkaar, om oost bestaat de burenplicht nog steeds en het verenigingsleven wordt erg belangrijk gevonden. Zo belangrijk zelfs dat de angst voor het verdwijnen hiervan het belangrijkste argument is tegen de seizoensverbreding die verder over het algemeen positief gewaardeerd wordt" (p. 76). Het massale karakter van het toerisme krijgt namelijk alleen gestalte in het hoogseizoen. In het voor- en naseizoen zijn de aantallen veel geringer.

Het is wel zo dat juist de bedreiging van een lokale identiteit het voortbestaan ervan een nieuwe impuls heeft gegeven. Dat concluderen Jansen en Van Oostendorp (2004) in hun boek over de taal van de Waddeneilanden: "In de periode dat de eigen taal en tradities ten onder leken te gaan, bracht dit tegelijkertijd een golf van bewustwording teweeg, wat resulteerde in het oprichten van lokale verenigingen en musea. Het toerisme gaf hieraan paradoxaal genoeg een positieve draai omdat deze 'mensen van buiten' niet alleen interesse leken te hebben voor de natuur op het eiland, maar ook voor de cultuur" (pp. 77-78).

3.5 PLACE ATTACHMENT

Identiteit is een moeilijk meetbaar begrip. In dit onderzoek is gezocht naar een begrip dat kan aangeven welke rol een plaats speelt in de identiteit van een persoon. Uit de omgevingspsychologie kwam de term *place attachment* naar voren. Dit wordt gedefinieerd als: "a positive connection or a bond between a person and a particular place" (Williams & Vaske, 2003). In hun artikel gebruiken Williams en Vaske twee meetbare dimensies van *place attachment* om de mate ervan te kwantificeren: *place dependence* en *place identity*.

Onder *place dependence* verstaan zij: "A functional attachment: reflects the importance of a place in providing features and conditions that support specific goals or desired activities" (p. 2). Het gaat hierbij dus om de functionaliteit van een plaats, de praktische kenmerken die de relatie tussen persoon en plaats typeren.

Place identity wordt gedefinieerd als: "An emotional attachment: refers to the symbolic importance of a place as a repository for emotions and relationships that give meaning and purpose to life. As such, *place identity* has been described as a component of self-identity that enhances self-esteem, increases feeling of belonging to one's community, and is an important component of communications about environmental values and policies" (Williams & Vaske, 2003, p. 2). Kort gezegd kunnen we stellen dat *place dependence* betrekking heeft op de functionele afhankelijkheidsrelatie tussen mensen en plaatsen en *place identity* op de emotionele afhankelijkheidsrelatie. *Place identity* hoeft niet per se het gevolg te

zijn van fysieke aanwezigheid in de plaats zelf. Ook interactie door middel van beelden, meningen, verhalen en dergelijke beïnvloeden *place identity*.

3.5.1 *Sense of place*

Sense of place is een frequent gebruikte term binnen de sociale geografie. Het hangt nauw samen met *place attachment*. Knox & Marston (2001) definiëren *sense of place* als: “feelings evoked among people as a result of the experiences and memories that they associate with a place, and to the symbolism that they attach to it” (p. 237). Zij maken daarbij onderscheid tussen *sense of place* voor insiders en voor outsiders. Voor laatstgenoemden uit *sense of place* zich voornamelijk in de vorm van bijzondere fysieke karakteristieken en/of de inwoners. Voor insiders gaat het om alle gedeelde ‘signalen’ of ‘symbolen’, dat kunnen gedragscodes zijn maar ook culturele activiteiten.

Holloway & Hubbard (2001) hebben naar aanleiding van Tuan een iets ander idee van *sense of place*. Voor hen is het geen intrinsieke eigenschap van een plaats maar meer een persoonlijke beleving: “sense of place relies far more on the individual, with places becoming significant places for them alone. To develop a sense of place requires that one knows a place intimately and reacts to it emotionally (rather than rationally)” (p. 74).

3.5.2 *Verschillen en overeenkomsten*

Uit deze definities blijkt wel dat *sense of place* en *place attachment*, en meer in het bijzonder *place identity* nauw verwante begrippen zijn. Bovendien zijn de definities niet eenduidig, de begrippen lopen in elkaar over. Bij *place attachment* gaat het specifiek om de verbondenheid met een plaats. *Sense of place* is een wat algemenere term die *alle* gevoelens en beelden die een plaats oproept, omvat. Het is zeer goed mogelijk dat een persoon niet of nauwelijks een band heeft met een plaats terwijl deze plaats voor die persoon wel een sterke *sense of place* oproept. Dat kan bijvoorbeeld bij zeer bekende plaatsen zoals Parijs. Veel mensen zullen geen noemenswaardige verbondenheid voelen met Parijs terwijl ze er wel een bepaalde *sense of place* aan koppelen.

Jorgensen & Stedman (2001) zien *sense of place* als dé overkoepelende term voor de betekenis die door een persoon of groep aan een plaats wordt toegekend. *Place attachment*, *dependence* en *identity* zijn onderliggende begrippen. Bovendien zien zij de drie termen als aparte begrippen en niet – zoals Williams & Vaske – als één overkoepelende term (*place attachment*) en twee meetbare aspecten daarvan (*place dependence* en *place identity*). Ze vormen drie dimensies van *sense of place*, respectievelijk de affectieve (of emotionele), de conatieve (ervaringgebaseerde) en de cognitieve dimensie. Het zijn drie componenten van de houding t.o.v. een object. Dat is ook hoe Jorgensen & Stedman *sense of place* in de essentie zien: als een houding. Hier gaan we echter uit van de veronderstelling dat *sense of place* een verschijnsel is en niet een houding, zoals dat door Jorgensen & Stedman beschreven wordt.

De verschillen tussen de drie begrippen worden door Jorgensen & Stedman als volgt beschreven: “Place identity can be regarded as an individual’s cognitions, beliefs, perceptions or thoughts that the self is invested in a particular spatial setting. Place attachment can be defined in terms of an individual’s affective or emotional connection to a spatial setting, and place dependence can be considered as the perceived behavioural advantage of a spatial setting relative to other settings” (p. 238).

Jorgensen & Stedman concluderen dat de dimensie *place attachment* het meeste gecorreleerd is met de overlappende variabele *sense of place*. Deze uitkomst lijkt dan weer het model zoals dat werd opgesteld door Williams & Vaske te ondersteunen. Het probleem met dit model is echter dat het specifiek is opgesteld om *place attachment* te meten in een omgeving met louter recreatieve gebruikers. De vragen in de enquête zijn daar dan ook op toegespitst. De vragen in dit onderzoek zullen dus zo moeten worden aangepast dat ze zowel te beantwoorden zijn voor recreatieve gebruikers als voor vaste bewoners.

3.5.3 Het meten van *place attachment*

Er zijn maar weinig onderzoeken waar de verschillen in mate van *place attachment* tussen vaste bewoners en recreanten wordt vergeleken. Een studie waarbij dat wel het geval was werd uitgevoerd door Kaltenborn & Williams (2002) in Femundsmarka National Park in Noorwegen. Aangezien het in deze studie om toeristen in het algemeen ging en niet, zoals in ons onderzoek, om mensen met een tweede woning, zijn de twee onderzoeken niet geheel vergelijkbaar. Niettemin valt te verwachten dat er wel veel overeenkomsten zullen zijn, daarom worden hier kort de uitkomsten van dit onderzoek geschetst.

Het is interessant dat men in deze studie niet alleen keek naar *place attachment* maar ook naar de houding ten opzichte van de instandhouding van de lokale cultuur en natuur. Zoals viel te verwachten bleek dat bij de lokale bevolking een sterkere mate van *place attachment* waar was te nemen dan bij de toeristen. Ook bleek dat mensen met een hogere mate van *place attachment* een hogere waardering hadden voor de verschillende onderdelen van het landschap en de plaats. Interessant is echter dat de toeristen de lokale bevolking ook zagen als een belangrijk onderdeel van de plaats. Opvallend was tevens dat zowel de lokale bevolking als de toeristen natuurbescherming en het in stand houden van de lokale cultuur zeer belangrijk vonden. Ook hier gold weer dat mensen met een hogere mate van *place attachment* dit belangrijker vonden dan mensen met een lage mate van *place attachment*.

Kaltenborn & Williams (2002) komen tot de conclusie dat andere factoren doorgaans van groter belang zijn voor het verklaren van de mate van *place attachment* dan het al dan niet wonen in die plaats: "This study supports the notion that attachment to place, at least to some extent, captures a broader range of meanings related to the environment than demographic variables such as residency" (p. 196). Zij wijzen erop dat de prevalerende gedachte dat inwoners van een plaats het beter voor hebben met die plaats dan toeristen, te simplistisch is: "one is easily led to believe that each group (local residents and outsiders) subscribes to a cohesive set of values distinct from those of the other group when in fact there may be as much value diversity within groups as between groups" (p. 196).

3.6 TEN SLOTTE

In dit hoofdstuk hebben we gezien dat identiteit een zeer dynamisch begrip is. Daardoor is het ook een zeer lastig meetbaar begrip. In dit onderzoek gaat het ons om een bepaald aspect van identiteit, namelijk de verbondenheid die mensen voelen met hun leefomgeving. Om die te kwantificeren, hebben we een variabele, *place attachment*, gedefinieerd. Deze zal de basis vormen van dit onderzoek.

4.1 INLEIDING

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien wat de centrale onderzoeksvariabelen zijn, namelijk place attachment, place dependence en place identity. Deze zullen we gaan meten bij verschillende groepen bewoners van Terschelling. Namelijk de eilanders zelf en de tweede woningbezitters. In dit hoofdstuk worden deze twee groepen uitgelicht en worden de verschillen ertussen besproken.

In paragraaf 2 worden eerst de algemene achtergronden van het tweede woningfenomeen in Nederland besproken. Paragraaf 3 legt daarbij de focus op Terschelling.

In paragraaf 4 wordt de Terschellinger woningmarkt geschetst. Verschillende aspecten daarvan zullen aan bod komen, zoals de regelgeving en handhaving maar ook de woningwaarde op het eiland.

De laatste paragraaf gaat dieper in op een theorie met betrekking tot het gebruik van de woonomgeving. Ook wordt een concrete uitwerking van deze theorie in een praktische omgeving besproken.

4.2 DE TWEEDE WONING IN NEDERLAND

Het Onderzoeks- en Adviesbureau van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (SGBO) heeft meerdere keren onderzoek gedaan naar het permanente gebruik van recreatiewoningen en het recreatieve gebruik van permanente woningen. In het laatste SGBO-onderzoek wordt gesignaleerd dat het recreatieve gebruik van permanente woningen voornamelijk plaatsvindt in Zeeland, Friesland, de Waddeneilanden, Noordwest-Overijssel en bepaalde delen van Groningen en Drenthe. Er wordt opgemerkt dat het verschijnsel zich kan voordoen in zowel gemeenten met hoge huizenprijzen als in gemeenten met lage huizenprijzen (Smallenbroek & Snellen, 2002).

Men onderscheidt twee categorieën in dit geval. In de eerste plaats eigenaren die hun woning verhuren als recreatiewoning en in de tweede plaats eigenaren die een voor permanent gebruik bedoeld pand als tweede woning - als recreatiewoning dus - gebruiken.

Wat betreft het permanente gebruik van recreatiewoningen: dit is een meer voorkomend verschijnsel dan het voorgaande. Het SGBO-onderzoek signaleert dat dit in alle gebieden voorkomt die een aantrekkelijke woonomgeving vormen en/of waar een grote druk op de woningmarkt bestaat, dus ook op de Waddeneilanden. Enerzijds zijn er mensen die er bewust voor deze constructie kiezen, zoals gepensioneerden. Anderzijds gaat het om personen die niet in staat zijn om een reguliere woning in hun eigen gemeente te huren of te kopen. Dat kan zijn vanwege schaarste op de woningmarkt maar ook doordat op korte termijn goedkoop onderdak benodigd is, bijvoorbeeld bij echtscheiding of plotseling inkomstenverlies (Smallenbroek & Snellen, 2002).

Hoe dan ook, tweede woningen zijn populair in Nederland. Volgens het Ruimtelijk Planbureau telt ons land naar schatting 380.000 tweede woningen en dat aantal neemt snel toe. Derksen (2003) constateert dat er toch nog ergens een taboe rond het bezitten van een tweede woning heerst: "Er lijkt een moreel oordeel schuil te gaan achter het beleid tot beperking van het aantal tweede woningen. Het lijkt niet te 'horen' om een tweede huis te hebben. Het is overdaad en dat past niet in het rechtvaardigheidsstreven dat de ruimtelijke ordening in Nederland wel vaker eigen is" (p. 43). Op dit punt acht hij de Nederlandse overheid te bemoeizuchtig: "de overheid moet er slechts voor waken dat

kwetsbare gebieden door woningbouw worden bedreigd. En de mensen moeten zelf weten of ze één of twee huizen willen bezitten" (p. 43).

4.3 DE TWEDE WONING OP TERSCHELLING

De gemeente Terschelling onderscheidt twee soorten gebruik van woningen: permanent en recreatief. Van permanente bewoning is sprake wanneer men gedurende een aaneengesloten periode van 26 weken minimaal 92 nachten in een woning verblijft. Een kortere verblijfsduur wordt aangemerkt als recreatief gebruik. Van permanente bewoning kan ook alleen sprake zijn wanneer men zijn hoofdverblijf in deze woning heeft en als dusdanig staat ingeschreven bij de burgerlijke stand van de gemeente Terschelling. Personen die aan deze voorwaarden voldoen worden aangemerkt als *ingezetene* van de gemeente Terschelling.

Feitelijk kunnen we dus een onderscheid maken tussen *ingezetenen* en *niet-ingezetenen*. Ingezetenen zijn dus zij die in het bevolkingsregister van de gemeente Terschelling zijn opgenomen en feitelijk hun hoofdverblijf hebben in een als permanent aangemerkte woonruimte. Alle andere personen rekenen we tot de niet-ingezetenen (Gemeente Terschelling, 2004).

Op 1 januari 2005 waren er op Terschelling 1934 woningen en 1113 recreatiewoningen (CBS, 2004). Al langere tijd is er sprake van een overspannen woningmarkt op het eiland. In de structuurvisie 'Terschelling voorbij 2000' uit 1998 constateert de gemeente: "De druk op de Terschellinger woningmarkt is groot. Het geraamde woningtekort lag in 1992 rond de 80 woningen en zal op dit moment niet veel lager zijn. Deze druk wordt nog vergroot door vestiging van mensen van buiten het eiland. (...) Gevolgen van deze overspannen woningmarkt zijn onder andere dat een aantal recreatiewoningen permanent bewoond wordt en dat (tijdelijk) personeel van de wal hier en daar in bedrijfsgebouwen gehuisvest wordt" (p. 10).

Dit laatste probleem wordt ook onderkend door het Platform toerisme en recreatie: "De huisvesting van personeel wordt door ondernemers vaak oneigenlijk opgelost doordat huisvesting met een recreatieve bestemming wordt gebruikt. Daardoor wordt het areaal slaappleatsen voor het toerisme verkleind" (Platform recreatie en toerisme, 2004, p. 20).

Naast permanent en recreatief gebruik van een woning, is er nog een tussenvorm mogelijk, namelijk splitsing in appartementsrechten. Dit houdt in dat een pand beide functies kan herbergen. Een deel van de woning heeft dan de status 'permanente woonruimte' en een ander deel mag recreatief gebruikt worden. Dit is op Terschelling vooral het geval bij particulieren die een deel van hun woonhuis ter beschikking stellen voor recreatief gebruik. Andersom is echter ook mogelijk: wanneer tweede woningbezitters een deel van hun woning beschikbaar stellen voor permanent gebruik door ingezetenen en een ander deel zelf als tweede woning gebruiken. Met deze constructie omzeilt een tweede woningbezitter de regel dat zijn woning permanent bewoond moet zijn.

Een deel van de tweede woningbezitters op Terschelling verhuurt zijn of haar woning aan vakantiegangers. Een aantal jaren terug al signaleerde de gemeente echter al dat er steeds meer mensen komen die dit niet doen: "In de voorbije jaren is er op het terrein van de verblijfsrecreatie sprake van een ontwikkeling waarbij de recreatiewoning in toenemende mate alleen nog maar voor privé-gebruik wordt aangewend (privatisering)" (Gemeente Terschelling, 1998, p. 55). Dit leidt tot minder overnachtingen dan wanneer de woning gewoon verhuurd wordt. Men concludeert echter dat het zeer moeilijk is om hier iets tegen te doen. Ook gaat men er van uit dat het marktmechanisme hier regulerend zal optreden.

De meeste recreatiewoningen op Terschelling bevinden zich in een aantal specifiek voor dit doel gebouwde kernen zoals West aan Zee en Midsland aan Zee. Een aanzienlijk kleiner deel bevindt zich in de 'normale' dorpskernen.

4.4 DE TERSCHELLINGER WONINGMARKT

4.4.1 Regelgeving

Door de krappe woningmarkt en een restrictief nieuwbouwbeleid op Terschelling gunt het Rijk de gemeente de mogelijkheid om hogere eisen te stellen aan woningzoekenden dan normaal het geval is. Zo is voor het huren van een woning met een maximale huur van € 585,24 en het kopen van een woning van minder dan € 272.268,13 (prijspeil 1 juli 2003) een huisvestingsvergunning benodigd. Deze vergunning wordt alleen verleend wanneer de aanvrager kan bewijzen dat ten minste één lid van het huishouden een maatschappelijke en/of economische binding met Terschelling heeft.

Van economische binding is sprake wanneer een persoon voor minimaal 18 uur per week vast werk heeft op Terschelling. Van maatschappelijke binding is sprake wanneer een persoon in de laatste tien jaar minimaal zes jaar onafgebroken in het bevolkingsregister van de gemeente Terschelling heeft gestaan (Gemeente Terschelling, 2003).

Deze eis tot maatschappelijke en economische binding werd eerder al op provinciaal niveau vastgelegd. In het "Streekplan Friesland 1994" werd al gesteld dat: "Toevoegingen aan de woningvoorraad dienen zorgvuldig beoordeeld te worden en zo beperkt mogelijk te blijven, dit gelet op het kwetsbare karakter van de eilanden. Woningen zouden in principe alleen toegewezen moeten worden aan personen die sociaal en/of economische gebonden zijn" (Gemeente Terschelling, 1999, p. 11). Deze visie is daarna ook het streefbeleid van de gemeente Terschelling geworden.

Voor duurdere woningen is een huisvestingsvergunning niet vereist. Dat heeft tot gevolg dat niet-ingezetenen alleen in aanmerking komen voor woningen in het duurdere marktsegment. Men wil echter de kooprijsgrens fors verhogen om niet-ingezetenen nog meer te weren dan nu al het geval is, niet alleen op Terschelling maar ook op de andere Waddeneilanden. Op Ameland heeft de gemeenteraad al haar fiat gegeven om de grens te verhogen naar € 500.000. De andere waddegemeenten zijn van plan dit voorbeeld zo spoedig mogelijk te volgen (Planet Nieuws, 2005).

Het is echter de vraag hoe zinvol een dergelijke verhoging is. In een artikel in de Leeuwarder Courant spreekt een ambtenaar van de gemeente Vlieland zich uit tegen dit plan: "Dat werkt niet, de huizenprijzen gaan er gewoon overheen. Het is maar net wat de gek ervoor geeft" (Anonymus, 2005).

4.4.2 Woningwaarde

De gemiddelde woningwaarde op Terschelling lag op 1 januari 2005 op € 274.000, ter vergelijking: in de provincie Friesland was dit € 158.000 en in Nederland als geheel € 202.000 (zie tabel 4.1). Daarbij moet worden opgemerkt dat deze prijzen zijn gebaseerd op de WOZ-waarde¹ en niet op de marktwaarde. In de tabel worden drie jaartallen vergeleken waarin een WOZ-herwaardering heeft plaatsgevonden. Tussen 1997 en 2005 steeg de gemiddelde woningwaarde op Terschelling met 261%, in heel Nederland was dit 156%.

Tabel 4.1: Gemiddelde woningwaarde per 1 januari en procentuele verandering

	1997	2001	2005	1997-2005 (%)
Terschelling	76.000	190.000	274.000	261%
Friesland	57.000	100.000	158.000	177%
Noord-Nederland	62.000	100.000	157.000	153%
Nederland	79.000	131.000	202.000	156%

Bron: CBS (2005)

¹ De WOZ-waarde is de waarde van de woning volgens de Wet Waardering Onroerende Zaken. Deze wordt elke vier jaar door de gemeente vastgesteld. Op basis van de WOZ-waarde wordt het eigenwoningforfait en de onroerendzaakbelasting berekend (Bron: www.hypotheek-abc.nl).

Het moge duidelijk zijn dat de huizenprijzen in de gemeente Terschelling flink gestegen zijn de afgelopen jaren en dat zij ook harder zijn gestegen dan het Nederlandse gemiddelde. Was de prijs voor een huis op Terschelling in 1997 nog vrijwel gelijk aan die voor een gemiddeld huis in Nederland, in 2005 ligt de prijs bijna 36% boven het gemiddelde.

Er zijn aanzienlijke verschillen tussen de dorpen en buurtschappen onderling. In West-Terschelling liggen de prijzen het laagst (€ 173.000) en in Formerum het hoogst (€ 278.000) gevolgd door Oosterend (€261.000).

Deze prijsstijgingen hebben gevolgen voor de bewoners van het eiland maar eveneens voor anderen: "Door de relatieve schaarste zijn de prijzen van onroerend goed op Terschelling in enkele jaren fors gestegen. Dit kan gevolgen hebben voor de exploitatie van onroerend goed in de toeristisch-recreatieve sfeer. Dit komt o.a. tot uiting bij het conflict tussen de vereniging van erfpachters op Terschelling en Staatsbosbeheer inzake de wijze van toekomstige bepaling van de erfpachtcanons" (Platform recreatie en toerisme, 2004, p. 20).

Veel panden op Terschelling staan op grond die eigendom is van Staatsbosbeheer (SBB). De eigenaars van deze panden dienen jaarlijks erfpacht te betalen aan SBB. Aangezien hier langere tijd geen verandering in had plaatsgevonden liet SBB in 2004 weten de bedragen te zullen ophogen, in sommige gevallen met maar liefst 500%. Dergelijke wijzigingen hebben hun weerslag op de verhuurprijzen van recreatiewoningen.

4.4.3 Toeristenbelasting en forensenbelasting

Mensen die een tweede woning willen kopen op Terschelling zijn in principe aangewezen op een recreatiewoning. In de eerste plaats is het gebruiken van een permanente woning voor dit doel niet toegestaan. In de tweede plaats komen niet-ingezetenen alleen in aanmerking voor een duurdere koopwoning.

De gemeente heeft nog een middel om het gebruik van tweede woningen financieel minder aantrekkelijk te maken, namelijk de toeristenbelasting en de woonforensenbelasting. Op dit moment heft de gemeente Terschelling de toeristenbelasting via het bootkaartje. Iedereen die geen ingezetene is van de gemeente dient € 3,90 aan toeristenbelasting te betalen. Dit bedrag is gebaseerd op de redenering dat de gemiddelde bezoeker 5 nachten op het eiland verblijft en de te heffen toeristenbelasting € 0,78 per dag is, $5 \times € 0,78 = € 3,90$.

Per 1 januari 2006 zal dit systeem worden veranderd. In plaats van via het bootkaartje zal de belasting dan worden geïnd via de logiesverstrekkers. Zodoende zal de belasting meer in overeenstemming zijn met de werkelijke verblijfsduur, tevens worden hiermee de inkomsten verhoogd. Het blijkt namelijk dat de gemiddelde verblijfsduur heden ten dage hoger ligt dan 5 dagen. Men zal dus vanaf 2006 de eerste dag innen via het bootkaartje en elke volgende dag via het overnachtingsadres.

Het invoeren van deze belasting zou dus tot gevolg hebben dat tweede woningbezitters geen toeristenbelasting meer betalen terwijl zij daar wel toe verplicht zijn. Daarom voert de gemeente tegelijkertijd een nieuwe belasting in, de forensenbelasting. Eenieder die een (recreatie)woning op het eiland bezit, en deze meer dan 90 dagen per jaar voor eigen gebruik benut, is verplicht deze belasting te betalen. Of de woning ook daadwerkelijk 90 dagen bewoond is, doet er verder niet toe. In de gemeenteverordening staat: "In de perioden dat de woning niet aan anderen in gebruik is gegeven, hebt u de woning ook tot uw beschikking. In de praktijk betekent beschikbaar houden dus de periode van eigen gebruik plus die van leegstand" (Gemeente Terschelling, 2005). De hoogte van deze belasting is nog niet bekend maar zal vrijwel overeenkomen met die van de toeristenbelasting.

Voor veel tweede woningbezitters zal dit betekenen dat de kosten voor toeristenbelasting c.q. forensenbelasting fors hoger zullen worden, met name voor degenen die hun recreatiewoning niet of weinig verhuren. Zo zullen voor iemand die een zomerwoning heeft met vier slaapplekken en daar twee keer per jaar twee weken heen gaat en verder niet verhuurt, de kosten stijgen van ongeveer 30 naar 500 euro!

4.4.4 *Illegaal woninggebruik*

Ondanks duidelijke regelgeving op dit gebied, wordt er op Terschelling wel degelijk onwettig gebruik gemaakt van permanente woningen door deze aan vakantiegangers te verhuren of doordat de eigenaar de woning niet permanent gebruikt. Er zijn hier geen concrete cijfers over beschikbaar maar schattingen lopen uiteen van enkele tientallen tot een paar honderd woningen. Dit probleem speelt al langere tijd op het eiland. In 1998 schreef de gemeente Terschelling in haar structuurplan: "Bij ongewijzigd beleid mag aangenomen worden dat het recreatieve gebruik van permanente woningen nog verder toe zal nemen. De mogelijkheden voor de vestiging van mensen die sociaal-economisch aan Terschelling gebonden zijn, zullen dan verder afnemen" (p. 48).

In 2000 bracht de gemeente Terschelling de 'Nota tweede woningen' uit, waarin het beleid uiteengezet wordt voor het tegengaan van recreatief gebruik van permanente woningen. Over de aantallen wordt het volgende gezegd: "De tweede woningen en leegstaande woningen zijn nog niet gekwantificeerd weergegeven. Stel echter dat er slechts 9 tweede woningen zouden zijn, dan is dit reeds evenveel als de helft van het aantal door de provincie toegestane aantal te bouwen woningen per jaar. Schattingen uit het verleden zijn echter veel hoger. Gemeentes aan de vaste wal die ook met illegale verhuur te maken hebben schatten dat tussen de 5% en 10% van de woningvoorraad illegaal wordt verhuurd (...). Het gaat hier, in de woorden van de Staatssecretaris, om substantiële aantallen woningen (ook bij 5%). (...) Wij schatten het aantal gevallen van (vermoedelijke) tweede woningen vooralsnog ruwweg op 100."

De gemeente heeft in de afgelopen jaren vooral een passief beleid gevoerd. Nu het probleem echt nijpend wordt, heeft men besloten actie te ondernemen. In de komende tijd zullen vooral mensen worden aangepakt – eilanders en vastelanders – die een permanente woning te huur aanbieden aan vakantiegangers. Niet omdat deze groep het grootste is, maar omdat ze het makkelijkste te traceren is. Door het vergelijken van advertenties en reclamemateriaal met het bestemmingsplan, kan immers snel worden vastgesteld of iemand wel volgens de regels werkt.

In september 2005 kondigde de gemeente Terschelling aan actie te ondernemen tegen degenen die illegaal een permanente woning recreatief gebruiken. In een persbericht stelde burgemeester Jurrit Visser: We willen dat die recreanten uit de permanente woningen gaan. Daar is jurisprudentie over, maar het wordt wel lastig, want wij moeten bewijs leveren om ons recht te halen." (nu.nl, 2005).

4.4.5 *Handhaving*

Het belangrijkste instrument om het recreatieve gebruik van permanente woningen tegen te gaan, is de huisvestingsverordening. In de eerste plaats is het niet mogelijk om als niet-eilander aan een huisvestingsverordening te komen voor koopwoningen tot € 272.268,13 en huurwoningen tot € 585,24. In de tweede plaats is daar de eis dat een voor permanente bewoning bedoeld pand minimaal 92 nachten in een aaneengesloten periode van 26 weken bewoond moet zijn. Gebruik als tweede woning is onder die voorwaarde dus niet mogelijk.

Het is mogelijk om een onttrekkingsvergunning aan te vragen waarna het toegestaan is om een permanente woning recreatief te gebruiken. Als compensatie wordt dan echter geëist dat er een andere vervangende woonruimte aan de woningvoorraad wordt toegevoegd of dat de aanvrager van de vergunning compensatiegeld betaalt ten bedrage van € 264,55 per m³. Voor een normale eengezinswoning komt dat al snel uit op een bedrag van tussen de vijftig en honderdduizend euro. Een onttrekkingsvergunning wordt echter zeker niet altijd verleend. Alleen wanneer naar het oordeel van burgemeester en wethouders het met de onttrekking gediende belang [dat van de burger dus] groter is dan het belang van het behoud of de samenstelling van de woonruimtevoorraad.

Wanneer blijkt dat een voor permanente bewoning bedoeld pand recreatief gebruikt wordt, heeft de gemeente het recht het pand te verzegelen totdat het pand voor permanente bewoning wordt gebruikt door de eigenaar of door verhuur of verkoop deze bestemming zal krijgen (Gemeente Terschelling, 2004a).

Controle op de naleving van de huisvestingsverordening is echter moeizaam. Het vaststellen of een permanente woonruimte recreatief gebruikt wordt danwel of een recreatiewoning permanent gebruikt wordt, is een bewerkelijk proces. Meestal gebeurt dit door middel van steekproeven. "Op verschillende tijdstippen wordt dan de aanwezigheid in de woning gecontroleerd. Indien er niemand aanwezig is wordt een kaartje achtergelaten met het verzoek om contact op te nemen. Gebeurt dat niet, of alleen na vakantieperiodes of weekeinden, of pas na verloop van tijd, dan lijkt het aannemelijk dat de betrokkene zonder vergunning de woning onttrokken heeft of in strijd met het verbod als tweede woning gebruikt heeft" (Smallenbroek & Snellen, 2002, pp. 66-67). Desondanks blijft het echter lastig te bewijzen dat een persoon niet de vereiste 92 nachten heeft doorgebracht binnen een periode van 26 weken. De bewijslast ligt bij de gemeente.

De andere vorm van oneigenlijk gebruik van woningen: een recreatiewoning permanent bewonen, krijgt minder prioriteit. Ondanks het feit dat overtreding van deze regel makkelijker vast te stellen is, wordt hier minder op uit gedaan. Meestal gaat het hierbij om recreatiewoningen die in de winter leeg staan en dan worden bewoond door eilanders. Ook is het beleid van de gemeente op dit terrein niet altijd even éénduidig.

Ter illustratie in figuur 4.1 het commentaar van de heer van der L. Deze bewoonde een tijdje illegaal een recreatiewoning op het eiland. Hij reisde veel en had geen vaste woning meer aan de wal, alleen een recreatiewoning op Terschelling. Zijn commentaar is illustratief voor de onduidelijke regelgeving op dit terrein.

Figuur 4.1: Illustratie gedoogbeleid recreatiewoningen

Op het eiland vertelde een makelaar me, dat ik me gewoon kon inschrijven bij de gemeente Terschelling. In december 2003 ben ik naar het gemeentehuis gestapt. Ik werd ingeschreven op het adres van mijn zomervoning. Door de ambtenaar werd mij wel enigszins bits meegedeeld, dat ik toch wel wist, dat ik daar niet permanent mocht wonen. Toen ik vroeg naar de basis van dat verbod kreeg ik geen antwoord. Ik heb het zo begrepen, dat de gemeente ieder moet inschrijven, die dat vraagt, dat alles volgens de regels van de Gemeentelijke Basisadministratie, GBA. Het verbod van permanente bewoning is gestoeld op ander beleid, dat op dat moment niet helder vaststond, maar in ontwikkeling was vanwege rijksvoorschriften.

Ik heb nog een gesprek gehad met de verantwoordelijke jurist, die me uitdaagde me te melden met mijn bezwaren, maar ik had geen zin in een gevecht tegen windmolens. In 2005 is, naar ik geloof op basis van een nieuw of gewijzigd bestemmingsplan, het beleid ten aanzien van de bewoning van recreatiewoningen vastgesteld. Ik geloof, dat zo'n 20 woningen probleemgevallen zouden worden. Er was een ruim gedoogbeleid, want er zijn nogal wat eilanders, die vanwege de schaarste aan gewone woningen al jaren in een zogenaamde recreatiewoning wonen. Ik neem aan, dat ik een van de probleemgevallen vormde, want mijn inschrijving viel toevalligerwijze juist buiten de gedoogperiode en mijn woning vanwege de unieke ligging al helemaal. In maart 2005 heb ik Terschelling verlaten en zo ontsnapten zowel ik als de gemeente aan een hoop gedoe.

D. van der L., eigenaar recreatiewoning op Terschelling

4.5 MENSEN EN HUN WOONOMGEVING

4.5.1 *Local community en woondomein*

In zijn artikel over het verdwijnen van de collectieve leefwereld van mensen beschrijft Van Engelsdorp Gastelaars (1996) de zogenaamde *local community*: "een samenwerkingsverband gesitueerd op een beperkt territorium, met leden die ter plaatse wonen, werken en recreëren. De

hechte vervlechting tussen de leden komt tot uitdrukking in talloze vormen van functionele en sociale interactie. De *local community* heeft een collectief erkende identiteit en grens" (p. 137).

Van Engelsdorp Gastelaars is echter van mening dat een dergelijke *local community* in Nederland vrijwel niet meer voorkomt. Veel van de functies die vroeger in de directe omgeving van de woning plaatsvonden, bevinden zich nu op andere, verder weg gelegen locaties. Volgens Van Engelsdorp Gastelaars is er in het Nederland van vandaag de dag geen sprake meer van collectief beleefde territoriale binding. Tegelijkertijd spreekt hij ook over een groeiende *thuisgerichtheid*. "Steeds meer activiteiten zouden door de mensen thuis worden bedreven met als gevolg dat de woonomgeving meer en meer verwordt tot een nauwelijks meer te betreden en gekend gebied" (p. 138).

Deze verandering is het gevolg van enerzijds het feit dat steeds meer vormen van dienstverlening zijn vervangen door zelfverzorging binnen het huishouden. Anderzijds zorgt de groeiende complexiteit van de samenleving, het hierdoor groeiende aantal confrontaties van mensen met domeinen waar gedragscodes gelden die niet in overleg met de betrokkenen zijn opgesteld, en de groeiende behoefte van deze mensen om dergelijke domeinen bijgevolg waar mogelijk te vermijden, ervoor dat mensen steeds meer behoefte hebben aan een privé-leven in de besloten sfeer van het eigen huishouden.

Bovengenoemd proces waarbij er sprake is van een groeiende thuisgerichtheid enerzijds en een groeiende afstand tussen de woning en andere functies, wordt door Van Hummel (2001a) *uitwaaiering en contractie* genoemd. Dat leidt tot een situatie waarin de woonomgeving wel 'de ijle zone' wordt genoemd zoals verwoord door Groenman (1971): "Er is een geografisch te fixeren en sociologisch te duiden ritme bij de oriëntatie van de mens op zijn omgeving. Hij is (...) sterk thuisgericht, dat wil zeggen gericht op zijn gezin, zijn woning met allernaaste omgeving. Daaromheen ligt voor hem een ijle zone, die hij alleen instrumenteel gebruikt. Hij crosst er met zijn auto doorheen zonder haar te kennen. Eerst een veel groter geheel krijgt voor hem, maar dan in hoofdlijnen, gestalte" (p. 9).

De *local community* heeft dus in de afgelopen eeuw plaatsgemaakt voor iets wat Van Engelsdorp Gastelaars het *woondomein* noemt. Een woondomein kan gedefinieerd worden als "...een woongebied dat door bewoners ter bescherming van hun status, hun waardigheid en hun onroerend goed tezamen gecontroleerd wordt en waar spelregels bestaan ten aanzien van het grondgebruik ter plaatse" (Van Hummel, 2000b, p. 467).

De opkomst van het woondomein is een gevolg van de hierboven genoemde contractie. Omdat de woonfunctie de belangrijkste is geworden in de woonomgeving, trachten mensen deze te beschermen tegen ongewenste invloeden van buitenaf. De keuze voor een woonlocatie wordt niet langer meer ingegeven door de nabijheid van verschillende faciliteiten, maar juist door de woonkwaliteiten die de locatie biedt.

In de Verenigde Staten zijn er al vele voorbeelden bekend van woondomeinen in de vorm van *defended neighbourhoods* en *gated communities* (Van Hummel, 2001). De opkomst ervan valt vooral te verklaren uit het oogpunt van bescherming van de waarde van het eigen woningbezit. De waarde daarvan wordt immers mede bepaald door het grondgebruik in de directe omgeving.

Echter, aan de bewering van Van Engelsdorp Gastelaars dat de *local community* in Nederland niet meer bestaat, valt te tornen. Er is weliswaar geen direct bewijs voor maar er zijn redelijk wat aanwijzingen te vinden die erop duiden dat dit op Terschelling – althans tot op zekere hoogte – nog wel het geval is.

In tegenstelling tot verreweg de meeste gemeenschappen in Nederland is er op Terschelling sprake van een duidelijk afgebakende geografische grens waarbinnen de inwoners werken, wonen en recreëren. Ook kunnen we stellen dat er sprake is van intensieve functionele en sociale interactie. Dat uit zich bijvoorbeeld in het zeer uitgebreide en levendige verenigingswezen.

Daarentegen is het natuurlijk zo dat degenen die van de vaste wal afkomen, hun woonomgeving behandelen als woondomein, zoals Van Engelsdorp Gastelaars theorie luidt. De vraag is echter of zij hun tweede woonomgeving, Terschelling in dit geval, ook zo behandelen.

4.5.2 Woondomein en de tweede woning

In Nederland is er nog weinig empirisch onderzoek gedaan naar het bestaan van woondomeinen. Een uitzondering daarop vormt het onderzoek van Van Hummel (2001) onder tweede woningbezitters in de gemeente Gaasterland-Sloten naar hun binding met het dorp, zowel in het dorp zelf als in een vakantiehuiscomplex aan de rand van het dorp.

In de vergelijking tussen deze twee woongebieden blijkt dat er onder mensen die een tweede huis bezitten binnen een dorpskern er veel meer sprake is van gemeenschapsgevoel dan onder mensen die een huis in een bungalowpark bezitten. Van de eerste groep komt zelfs een deel specifiek voor het ervaren van dit gemeenschapsgevoel. Zij hebben ook een duidelijk idee van de begrenzing van hun woonomgeving en trachten deze ook te beschermen tegen ongewenste invloeden van buitenaf.

Onder bewoners van het bungalowpark was dit veel minder het geval. Er is nauwelijks sprake van betrokkenheid van de bewoners met elkaar, het gemeenschapsgevoel is vrijwel afwezig, ondanks het feit dat het park duidelijk begrensd is en de toegang beperkt wordt door een slagboom. Deze begrenzing is echter voornamelijk functioneel van aard en dient niet om het gemeenschapsgevoel te versterken (Van Hummel, 2001).

Op basis van de verschillen die tijdens Van Hummels onderzoek naar voren kwamen tussen de verschillende types tweede woningbezitters, werd een typologie opgesteld bestaande uit vijf types: instrumentele gebruikers en landschapsbelevers in het bungalowpark en de integreerders, bezoekers van ver en retourmigranten in de bestaande dorpsbebouwing.

De instrumentele gebruikers komen voor louter recreatieve doeleinden naar hun tweede woning, van enige betrokkenheid met hun tweede woonomgeving is dan ook nauwelijks sprake. De landschapsbelevers komen ook voornamelijk om te recreëren maar kennen daarnaast een bepaalde culturele betekenis toe aan het landschap. De integreerders trachten de lokale bevolking persoonlijk te leren kennen en tonen ook een duidelijke behoefte aan sociale en/of fysieke afscherming van de woonomgeving. Van Hummel stelt zelfs dat zij op zoek zijn naar een *local community* die in feite niet meer bestaat. Onder bezoekers van ver rekent Van Hummel alleen mensen uit het buitenland. Zij gebruiken hun tweede woning vooral als vertrekpunt voor het leren kennen van een andere samenleving. De retourmigranten ten slotte, hebben enige verbondenheid met de gemeente omdat zij daar hun jeugd hebben doorgebracht of getrouwd zijn met iemand uit het gebied. Ook onder deze groep is er echter bij Van Hummel niet of nauwelijks sprake van woondomeingevoelens.

4.6 TEN SLOTTE

We hebben in dit hoofdstuk kunnen zien hoe de woningmarkt op Terschelling er uitziet en welke verschillen er bestaan tussen de woningmarkt voor eilanders en die voor vastelanders. Ook hebben we de veronderstelling geformuleerd dat er op Terschelling nog sprake is van een zogenaamde *local community*. Een fenomeen dat voor de tweede woningbezitters vreemd zal zijn. Zij beschouwen hun woonomgeving meer als een *woondomein*.

De veronderstelling is dat dit één van de belangrijkste fundamenten is voor het verschil in *place attachment* tussen deze twee groepen. Naar aanleiding van het veldwerk zullen we nagaan of deze veronderstelling juist is.

5.1 INLEIDING

Nu de onderzoeksvariabelen gedefinieerd zijn en duidelijk is geworden wat de verschillende onderzoeksgroepen zijn, zal dit hoofdstuk het veldwerk op Terschelling nader toelichten. Eerst wordt de theoretische achtergrond besproken bij het doen van veldwerk en het opstellen van vragenlijsten. Ook wordt de methodiek van dit onderzoek en de selectie van de respondenten nader toegelicht. In paragraaf 5 volgt de analyse van de respons en de non-respons. De laatste paragraaf is gewijd aan de bespreking van de onderzoeksresultaten.

5.2 OPERATIONALISERING

In dit onderzoek draait het in de essentie om het meten van een aantal variabelen. Segers (1999) definieert meten als: "het geheel van procedures en activiteiten waardoor de waarde van een variabele voor een onderzoekselement wordt bepaald" (p. 148). Hij wijst er daarbij op dat meten binnen een wetenschappelijk onderzoek aan een aantal voorwaarden moet voldoen om de objectiviteit van een onderzoek te kunnen garanderen. Zo moet er sprake zijn van een heldere en ondubbelzinnige werkwijze. Daarvoor is het belangrijk dat er gestandaardiseerde metingen plaatsvinden. In dit onderzoek betekent dit dat alle respondenten dezelfde vragenlijst voorgelegd krijgen.

Omdat er hier sprake is van een samengestelde variabelen (zoals *place attachment*) zal er voor de meting van een variabele gebruikt worden gemaakt van verschillende indicatoren. Indicatoren zijn "empirische verschijnselen voor het vaststellen van de waarden van een variabele" (p. 144). Dat brengt ons meteen bij een ander kenmerk van meten, namelijk dat het indirect is. Het begrip zoals dat bedoeld is, wordt niet rechtstreeks waargenomen, maar verkrijgt zijn waarde via een bepaalde procedure. Een gevolg daarvan is dat er speling kan optreden tussen de variabele zoals die bedoeld is door de onderzoeker en de variabele zoals die geïnterpreteerd wordt door de respondent. Daarom is het belangrijk om een duidelijke en ondubbelzinnige vraagstelling te hanteren.

In het classificatiesysteem voor dataverzamelingsmethoden van Galtung valt dit onderzoek in de categorie "formele gestructureerde situaties". Dat betekent dat zowel de stimuli als de reacties systematisch zijn. Systematisch in die zin dat alle onderzoekselementen dezelfde stimuli (vragen) krijgen voorgelegd. De reacties zijn systematisch in die zin dat de reactiealternatieven (antwoordmogelijkheden) voor alle onderzoekselementen hetzelfde zijn.

Wat betreft de reactievormen is er gekozen voor een verbale schriftelijke aanpak door middel van een gesloten schriftelijke vragenlijst. De sterke punten van een schriftelijke enquête zijn de grote mate van anonimiteit en de tijdsbesparing. In dit onderzoek hebben beide overwegingen meegespeeld. Aangezien het hier onder andere gaat om de houding van mensen jegens anderen, stelt een schriftelijke enquête mensen beter in staat om hun mening ongekleurd en anoniem door te geven.

Segers (1999) stelt dat een goede meting moet voldoen aan twee kwaliteitseisen: validiteit (geldigheid) en betrouwbaarheid. Daarvoor is het ten eerste nodig dat er goede indicatoren worden gekozen die qua inhoud overeenstemmen met het beoogde theoretische begrip. Ten tweede mogen er geen afwijkingen voorkomen in de metingen, systematisch noch onsystematisch. Systematische fouten beïnvloeden de resultaten continu in een bepaalde richting, door bijvoorbeeld een bepaalde volgorde

van de vragenlijst. Daarom is het belangrijk de vragenlijst aan een kritische analyse te onderwerpen alvorens deze in gebruik te nemen. Onsystematische fouten zijn toevallige afwijkingen in het meetresultaat. Meestal gaat men er echter van uit dat deze meetfouten over het geheel genomen tegen elkaar wegvallen. Er zal hier verder dan ook niet op in worden gegaan.

5.3 ONDERZOEKSGROEPEN

Dit onderzoek is uitgevoerd onder twee verschillende groepen respondenten: eilanders en niet-eilanders met een tweede woning op Terschelling. Als eilander definiëren we dan iedereen die staat ingeschreven bij de Gemeentelijke Basisadministratie van Terschelling. Uiteraard is het zo dat er mensen zullen zijn die op deze wijze ten onrechte als niet-eilander geclassificeerd worden, bijvoorbeeld doordat zij illegaal op Terschelling wonen. Het is echter bijna ondoenlijk om mensen op basis van andere criteria te selecteren. Wel wordt hun feitelijke status middels een aantal vragen in de enquête geverifieerd.

5.3.1 *De eilanders*

Voor de groep eilander respondenten is een steekproef getrokken uit de telefoongids. Aangezien er ongeveer 2500 vermeldingen in de telefoongids bij Terschelling staan, is elke vijfentwintigste vermelding geselecteerd. Wanneer het bij deze vermelding om een bedrijf of anderszins onbruikbare respondent ging, werd de eerstvolgende 'normale' respondent geselecteerd. Op deze wijze zijn 100 respondenten geselecteerd.

Bij deze respondenten is op 9 en 10 augustus 2005 de enquête met begeleidende brief afgeleverd. De respondenten is zelf de keuze gelaten welke persoon binnen het huishouden de enquête invulde, zolang diegene maar 18 jaar of ouder was. De ingevulde enquêtes zijn tussen 11 en 16 augustus persoonlijk aan de deur weer afgehaald. Wanneer een respondent niet thuis bleek te zijn, is op een andere dag en op een ander tijdstip nogmaals geprobeerd de enquête af te halen. Wanneer een respondent ook bij de tweede poging niet thuis bleek te zijn, is een retourenvelop bezorgd waarmee de respondent de enquête zelf per post kon terugsturen. Alle enquêtes die tot 12 september per post zijn binnengekomen, zijn meegenomen in de steekproef.

Uiteraard valt er het een en ander af te dingen op deze manier van data verzamelen. In de eerste plaats is de steekproef niet geheel representatief. Door het gebruiken van een telefoongids als selectiemiddel vallen bijvoorbeeld mensen met een geheim nummer af. Ook hebben sommige mensen meer kans om als respondent geselecteerd te worden dan anderen. Immers, bij een huishouden met twee personen (en één vermelding in het telefoonboek) heeft eenieder twee keer zoveel kans om in de steekproef terecht te komen als bij een huishouden met vier personen (en één vermelding in de gids). De kans dat er hierdoor een vertekening optreedt in de onderzoeksgegevens is echter minimaal. Een volledig representatieve steekproef is in de sociale wetenschappen ook vrijwel onmogelijk. Er is geprobeerd zo goed mogelijk aan de voorwaarde van representativiteit te voldoen.

5.3.2 *De tweede woningbezitters*

Het was in de eerste instantie de bedoeling om de groep niet-eilanders te benaderen via hun woning op Terschelling. In de eerste plaats bleek het echter zeer moeilijk en tijdrovend te zijn om vast te stellen of het bij een woning om een eilander of niet-eilander eigenaar ging. De eigendomsgegevens zijn namelijk niet te verkrijgen.

Daarom is getracht een zo groot mogelijke lijst te maken van alle woningen die verhuurd worden door niet-eilanders. Dat is gebeurd door informatie over te nemen van websites voor verhuurders, de vvv-gids van Terschelling en via derden. Uit deze lijst zijn vervolgens 100 respondenten getrokken die, afhankelijk van de beschikbare informatie, benaderd zijn via e-mail of reguliere post.

Bij deze methode vallen degenen die hun woning niet verhuren buiten de steekproef. Er is echter geen reden om aan te nemen dat dit invloed heeft op de onderzoeksgegevens.

5.4 DE ENQUÊTE

5.4.1 Criteria voor het opstellen van een vragenlijst

De vragenlijst is in feite de kern van het onderzoek. Het is dan ook van groot belang de vragenlijst zorgvuldig op te stellen. We volgen daarbij de criteria die Segers (1999) opstelt voor vragenlijsten. Grofweg zijn daarbij drie onderdelen te onderscheiden. Ten eerste de criteria voor het opstellen van vragen, ten tweede de vraagvormen en de verwoording van vragen en ten derde de opbouw van de vragenlijst.

Als goed uitgangspunt voor het opstellen en evalueren van vragen noemt Segers het TAP-paradigma. TAP staat daarbij voor *Topic* (goede definitie), *Applicability* (toepasbaarheid), *Perspective* (interpretatiekader):

Topic: De respondent moet de vraag kunnen begrijpen. De woorden moeten begrijpelijk zijn en de vraag mag geen ongebruikelijke termen of afkortingen bevatten. Ook mogen de gebruikte termen niet dubbelzinnig zijn. Korte zinnen verdienen de voorkeur boven lange zinnen en korte woorden boven lange woorden

Applicability: De respondent moet in staat zijn om antwoord te kunnen geven op een vraag. Een onderzoeker maakt vaak veronderstellingen over zijn respondent maar deze veronderstellingen hoeven niet per definitie waar te zijn.

Perspective: De respondent hanteert altijd een referentiekader bij het beantwoorden van vragen. Dit referentiekader wordt gevormd door de verwoording van de vraag zelf. De vraagformulering of de antwoordmogelijkheden kunnen bijvoorbeeld een suggestie opwekken. Men dient bij elke vraag zorgvuldig na te gaan of men door de verwoording geen onbedoeld referentiekader aan de respondent geeft.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen twee soorten informatie die door een vraag kan worden verkregen: feitelijke informatie en subjectieve informatie. Bij feitelijke informatie is er in principe een 'waar' antwoord. Bij subjectieve informatie is er geen goed of fout antwoord, het gaat hierbij om houdingen, opinies of intenties. Bij het opstellen van een vraag is het belangrijk om het type informatie dat men wil verkrijgen in het achterhoofd te houden. Zo kan het zinvol zijn om subjectieve informatie via een aantal vragen te verkrijgen, in dit geval is er sprake van een samengestelde variabele zoals dat in de vorige paragraaf ook aan bod kwam.

Interessant voor dit onderzoek is ook de discussie over het aantal antwoordcategorieën, vooral bij vragen naar attitude (eens-oneens). Segers (1999) raadt, in navolging van Krosnick & Fabriger aan om bij een dergelijke bi-polaire schaal, gebruik te maken van vijf tot zeven schaalwaarden, ook wel een Likert-schaal genoemd. Bovendien moet er altijd sprake zijn van een neutraal middelpunt. Ook wijst hij op het belangrijke onderscheid tussen de antwoordmogelijkheid 'neutraal' en 'weet niet'. Neutraal wil zeggen dat de respondent ambivalent tegenover een kwestie staat, hij is noch voor, noch tegen. Als een respondent 'het niet weet' wil dat zeggen dat deze zich er geen mening over kan of wil vormen, bijvoorbeeld door een gebrek aan kennis over de kwestie.

Williams (2000) kiest voor een schaal met vijf waarden, namelijk: *strongly disagree*, *disagree*, *neutral*, *agree* en *strongly agree*. Ook stelt hij: "To my knowledge, no one has used a seven point scale or scales anchored with different words" (p. 2). Daarom zullen we ook in dit onderzoek gebruik maken van een vijfpuntsschaal.

Wat de opbouw van de vragenlijst betreft, suggereert Segers om met de deur in huis te vallen. De (voor de respondent) oninteressante achtergrondvragen als leeftijd en sekse kunnen beter later worden gesteld. Er wordt zelfs aangeraden om te openen met een voor de respondent leuke en interessante vraag, zelfs als die niet interessant is voor de onderzoeker!

Ook wordt aangeraden om de beginvragen niet te moeilijk te formuleren en makkelijk te beantwoorden te maken. Bovendien moet de vragenlijst een logische opbouw hebben, vragen die op hetzelfde onderwerp betrekking hebben, moeten ook bij elkaar staan. In dit onderzoek worden daarom de vragen over *place attachment* als eerste gesteld en de achtergrondvragen als laatste.

5.4.2 De vragen

Voor de meting van *place attachment* zal gebruik worden gemaakt van de methode die door Williams en Vaske (2003) is beschreven. Zij hebben in totaal maar liefst 61 items geïdentificeerd waarmee *place attachment* gemeten kan worden. Het is van essentieel belang dat een maat voor *place attachment* ook daadwerkelijk verschillende uitkomsten genereert voor respondenten met verschillende maten van verbondenheid met een omgeving.

Een probleem ontstaat doordat we twee verschillende subgroepen gebruiken in dit onderzoek: eilanders en niet-eilanders. Voor de enquête zullen we echter beide groepen dezelfde vragen moeten voorleggen om de resultaten onderling vergelijkbaar te maken. Dat betekent dat het alleen mogelijk is om vragen te stellen die onafhankelijk zijn van of men op het eiland woont of niet. Een aantal van de aspecten die genoemd worden door Williams & Vaske komen daardoor niet in aanmerking. Zo is één van de aspecten van *place identity* bij hen: "*Visiting X says a lot about who I am.*" Deze vraag zal moeten worden aangepast aan de categorie waaraan de vragenlijst wordt voorgelegd.

Williams (2000) geeft vele mogelijke enquêtevragen voor het vaststellen van de mate van *place attachment*. In het achterhoofd houdend wat in de vorige alinea is gesteld, zijn zowel voor *place identity* als voor *place dependence* vier vragen (of beter gezegd: stellingen) geselecteerd die in de enquête gebruikt worden. Zowel de eilanders als de niet-eilanders kregen dezelfde stellingen voorgelegd. Dit zijn:

Place dependence:

1. Terschelling is met geen enkele andere plaats te vergelijken.
2. Voor mij is Terschelling de beste plaats om te zijn.
3. Wat je op Terschelling vindt, vind je nergens anders.
4. Ik zou geen enkele andere plaats boven Terschelling verkiezen.

Place identity:

1. Ik voel mij zeer sterk verbonden met Terschelling.
2. Terschelling is een deel van mijzelf.
3. Terschelling neemt een centrale plaats in mijn leven in.
4. Terschelling zegt veel over wie ik ben.

Naar aanleiding van Williams (2000) is er gekozen voor een vijfpuntsschaal bij deze stellingen met de antwoordmogelijkheden *helemaal mee eens*, *mee eens*, *neutraal*, *mee oneens* en *helemaal mee oneens*. Daarmee ontstaat een schaal voor de mate van *place attachment*, *place identity* en *place dependence* die loopt van 1 tot 5, waarbij 1 overeenkomt met het antwoord *helemaal mee oneens* en 5 met *helemaal mee eens*. Het gemiddelde van de vier indicatoren voor *place dependence* zal dienen als indicatie voor de mate van *place dependence*. Het gemiddelde van de vier indicatoren voor *place identity* zal dienen als indicatie voor de mate van *place identity*. Het gemiddelde van alle acht indicatoren tezamen ten slotte, zal dienen als maatstaf voor de mate van *place attachment*.

Vervolgens is gevraagd naar de opinie van mensen betreffende de woningschaarste, dit om te kunnen vergelijken of er hierin een verschil bestaat tussen eilanders en niet-eilanders. Ook worden er vragen

gesteld over een wat meer praktische dimensie van *place attachment* zoals lidmaatschap van vereniging(en) en participatie aan bepaalde activiteiten. Ten slotte wordt gevraagd naar een aantal persoonlijke kenmerken, zoals leeftijd en geslacht. De gehele enquête is te vinden in de bijlage. Voor de dataverwerking in dit onderzoek is gebruik gemaakt van het statistische programma SPSS.

5.5 RESPONSANALYSE

5.5.1 Analyse van de respons

In eerste instantie bestond de steekproef voor eilanders uit 100 adressen. In tabel 5.1 is te zien hoe deze verdeeld zijn over het eiland. Bij een twaalfstal adressen bleek het om uiteenlopende redenen niet mogelijk te zijn om een enquête af te leveren of in te vullen. Dat kan zijn omdat de bewoner geestelijk niet in staat bleek te zijn om een enquête in te vullen, omdat een adres onvindbaar bleek te zijn of omdat het om een (onbewoond) winkelpand bleek te gaan. Deze gevallen zijn in de tabel terug te vinden onder 'mislukt'. Van de in totaal 88 geldige enquêtes zijn er 59 terug gekomen, ongeveer 67%. De non-respons bestaat zowel uit mensen die aan de deur weigerden als uit degenen die de antwoordenvolp niet hebben geretourneerd.

Tabel 5.1: Responsaantallen eilanders

RESPONS ONDER EILANDERS					
	Bevolking	Steekproef	Mislukt	Non-respons	Respons
TOTAAL	100%	100	12	29	59
Baaaiduinen	2,4%	3	1	0	2
Formerum	4,9%	3	1	2	0
Hoorn	10,1%	8	0	2	6
Landerum	1,8%	3	0	2	1
Lies	3,4%	5	1	1	3
Midsland	18,5%	16	1	6	9
Oosterend	2,8%	3	0	1	2
West	53,9%	55	6	14	35
Overig	2,2%	4	2	1	1

De steekproef onder niet-eilanders met een vakantiewoning bestond ook uit honderd adressen. Wanneer een e-mail adres beschikbaar was, zijn deze respondenten via e-mail benaderd. Zij kregen een formulier dat ze konden invullen en terugmailen. Indien het e-mail adres van de respondent niet bekend was is deze per reguliere post benaderd. De responsverdeling is te zien in tabel 5.2.

Tabel 5.2: Responsaantallen tweede woningbezitters

RESPONS ONDER NIET-EILANDERS				
	Steekproef	Mislukt	Non-respons	Respons
TOTAAL	100	7	47	46
Formerum	4	1	1	2
Formerum Noord	13	0	8	5
Hoorn	4	0	3	1
Lies	3	1	2	0
Midsland aan Zee	19	1	8	10
Midsland Noord	26	2	11	13
Oosterend	10	1	3	6
West aan Zee	11	0	4	7
West	8	1	6	1
Overig	2	0	1	1

Ook in deze groep bleek het om uiteenlopende redenen bij 7 adressen niet mogelijk te zijn een enquête af te nemen. Er bleven in totaal dus 93 enquêtes over waarvan er 46 teruggekomen zijn. Dat betekent een score van iets minder dan 50%. Daarbij moet opgemerkt worden dat de respons onder degenen die per e-mail reageerden lager lag (40%) dan bij degenen die per reguliere post reageerden (iets minder dan 60%).

Er zijn nog een aantal vragenlijsten binnengekomen nadat begonnen was met de data-analyse. Deze konden dus niet meer verwerkt worden. Dit was het geval met 2 vragenlijsten van eilanders en 7 vragenlijsten van tweede woningbezitters. Daarmee komt de feitelijke respons iets hoger te liggen: 69% voor de eilanders en 57% voor de tweede woningbezitters.

5.5.2 Analyse van de non-respons

Het is lastig om een analyse te maken van de non-respons omdat bij een groot deel van de respondenten geen sprake is geweest van persoonlijk contact. Dat geldt zowel voor de eilanders als voor de niet-eilanders. Wat betreft de spreiding over het eiland lijkt het niet aannemelijk te zijn dat de respons in een bepaald deel van het eiland hoger is dan in een ander deel.

De weigeraars waarmee wel persoonlijk contact is geweest aan de deur leken geen overeenkomsten te vertonen. Het ging zowel om mannen als vrouwen van diverse leeftijden. Reacties waren onder andere: “dat interesseert me niet”, “daar ben ik te oud voor” en “daar heb ik geen tijd voor.” Het aantal weigeraars waarmee contact is geweest is echter te klein om harde conclusies te kunnen trekken. Niettemin lijkt er geen grond te zijn te veronderstellen dat een bepaalde groep eilanders niet in de steekproef is opgenomen.

Bij de niet-eilanders blijkt wel duidelijk dat men bij benadering per briefpost eerder geneigd is te reageren dan bij e-mail. Een verklaring hiervoor is moeilijk te geven. Het is mogelijk dat mensen zich door de kosten die verbonden zijn aan normale post (inclusief gefrankeerde retourenvelop) eerder verplicht voelen tot het terugsturen van de enquête. E-mail is gratis dus vindt men het makkelijker om niet te antwoorden.

Een andere mogelijke verklaring is dat mensen niet goed raad weten met een computer en niet weten hoe ze een attachment bij een e-mail moeten openen, invullen en weer terugsturen. Het feit dat dit bij respondenten die wel reageerden ook regelmatig fout ging, ondersteunt deze verklaring. Ook lijkt het zo te zijn dat de respons uit de normale dorpskernen iets lager is (44%) dan die uit de kernen met alleen recreatiewoningen (57%). Ook hier is er echter geen reden om te veronderstellen dat dit de onderzoeksresultaten vertekend heeft.

5.5.3 Opmerkingen van respondenten

Geen enkel onderzoek is perfect. Zo ook dit onderzoek niet. Naar aanleiding van opmerkingen van respondenten, maar ook door eigen ervaringen is geconstateerd dat de enquête achteraf wat verbetering had kunnen gebruiken.

Zo wordt in de aanhef boven de enquête het woord “*place attachment*” gebruikt. Meerdere keren is er door respondenten op gewezen dat zij dit woord niet begrepen en dat dit wrevel opwekte. Inderdaad was het beter geweest om dit te vervangen door een vergelijkbare Nederlandse term, bijvoorbeeld “plaatsverbondenheid”.

Ook waren er de nodige opmerkingen over de vragen. De reacties liepen uiteen van “suggestief” tot “nietszeggend”. Inderdaad is het zo dat de vraag over tweede woningen en de vraag over leegstand nogal suggestief zijn. Aangezien het echter stellingen zijn waar bij aangegeven dient te worden in hoeverre het er mee eens is, is het erg lastig om dit niet suggestief te doen. Er moet immers wel wat gesteld worden.

De opmerkingen dat de vragen te “algemeen” waren of te “nietszeggend” kunnen weerlegd worden door er aan te denken dat de respondent niet precies weet wat er achter de enquête zit en met welk doel sommige vragen gesteld worden. Met name bij de stelling over *place attachment* zullen weinig

mensen een idee hebben van de precieze bedoeling. Dat leidt tot opmerkingen als: "Ik vraag me oprecht af welke conclusie je uit bovengenoemde vragen kunt afleiden." Ook is het zo dat men zich waarschijnlijk niet realiseert dat de vragen breed toepasbaar moeten zijn. Met andere woorden, iedere respondent moet er antwoord op kunnen geven. Daarop volgen dan opmerkingen als: "Zoals alle vragenlijsten zijn de vragen niet eenduidig te beantwoorden omdat in deze antwoorden dan tekort wordt gedaan aan de complexiteit van het gebied waar de vraag betrekking op heeft."

Ook bleek dat de vraag over de participatie aan typische eilander activiteiten verkeerd gesteld was. Als voorbeeld van een eilander activiteit werd in de vraag Sundrum gegeven. Een aantal vrouwelijk respondenten gaf echter aan dat Sundrum alleen voor mannen bedoeld is en dat zij dus niet meededen. Het ontging hen blijkbaar dat Sundrum alleen als voorbeeld van een eilander activiteit genoemd werd.

Tenslotte bleek dat uit de formulering van de vragen over leegstand en tweede woningen niet duidelijk was of ze betrekking hadden op permanente woningen of recreatiewoningen. Bij het opstellen van de vragen leek duidelijk te zijn dat de vragen betrekking hadden op permanente woningen. Dit had echter ondubbelzinniger moeten.

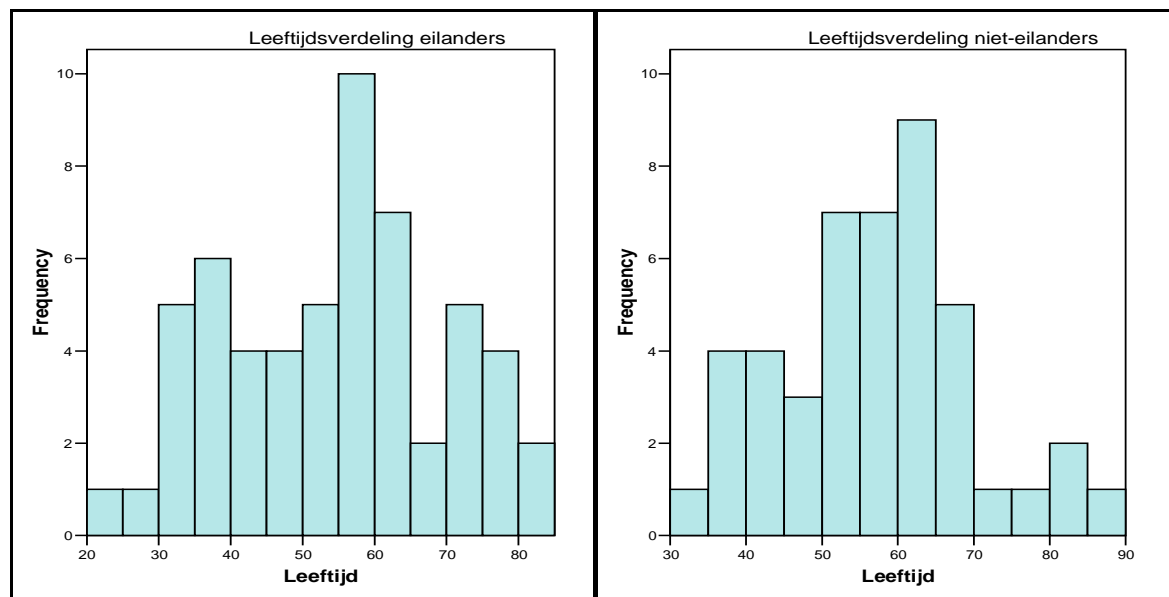
5.6 ANALYSE ONDERZOEKSRESULTATEN

5.6.1 Persoonlijke kenmerken respondenten¹

Onder de eilanders zijn de vrouwen licht oververtegenwoordigd, zij vormen 57,6% van de steekproefpopulatie, bij de niet-eilanders zijn de twee geslachten nagenoeg gelijkmatig vertegenwoordigd. Verreweg de meeste respondenten zijn getrouwd. Dit geldt voor 62,7% van de eilanders en 80,4% van de niet-eilanders. Daarnaast is bijna een vijfde van de eilanders en een tiende van de niet-eilanders alleenstaand.

De gemiddelde leeftijd van de respondenten is relatief hoog. Die van de eilanders ligt op 53,7 jaar en die van de niet-eilanders zelfs op 56,4 jaar. In figuur 5.1 en 5.2 is de leeftijdsverdeling van de respondenten te zien.

Figuur 5.1 en 5.2: Leeftijdsverdeling van de twee groepen respondenten (n=59 en n=46)

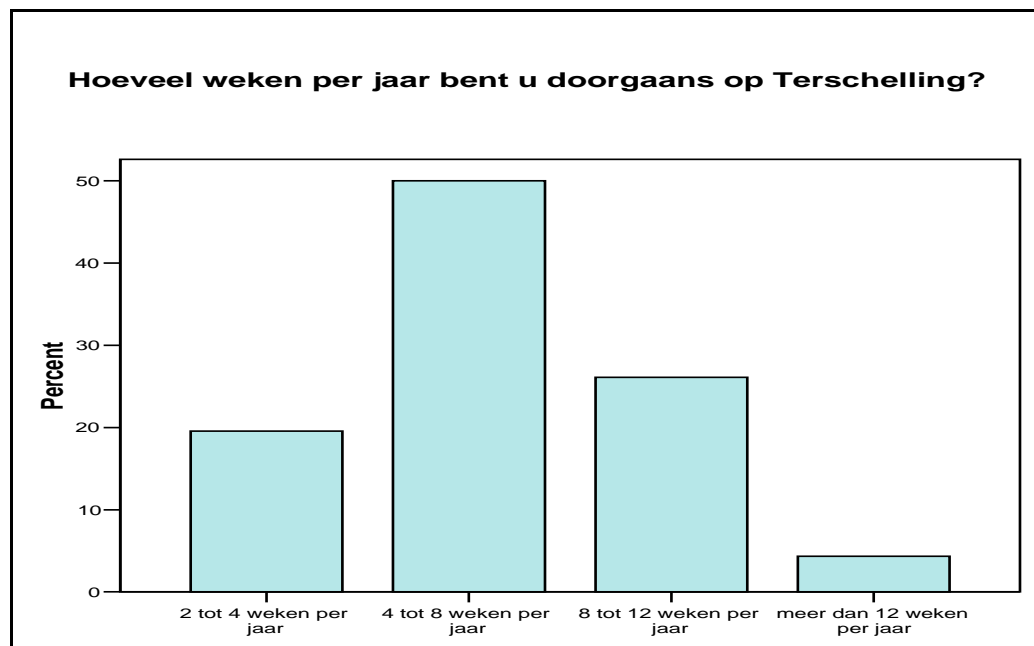
¹ Een volledig overzicht van alle kenmerken en antwoorden van de respondenten is te vinden in de bijlage.

Voor de niet-eilanders is de relatief hoge gemiddelde leeftijd te verklaren doordat men doorgaans pas in staat zal zijn om een tweede woning aan te schaffen wanneer men al een carrière heeft opgebouwd en genoeg financiële middelen voorhanden heeft voor dit doel.

Voor de eilanders is de hoge leeftijd moeilijker te verklaren. Het is mogelijk dat ouderen eerder geneigd zijn om een vragenlijst in te vullen omdat zij niet meer werken en meer tijd hebben.

Van de eilander respondenten woont de overgrote meerderheid al lange tijd op Terschelling. Hoewel daar niet naar gevraagd wordt, melden verschillende mensen trots dat ze al hun hele leven op Terschelling wonen. Van de respondenten woont 88% langer dan 10 jaar op Terschelling. Van de tweede woningbezitters heeft een groot deel zijn of haar huis op Terschelling ook al langere tijd in bezit. 63% heeft zijn of haar vakantiewoning al langer dan 10 jaar en nog eens 17,4% 5 tot 10 jaar.

Figuur 5.3: Aanwezigheid op Terschelling tweede woningbezitters (n=46)

Allen maken ook regelmatig zelf gebruik van hun vakantiewoning zoals te zien is in figuur 5.3. 80% zit minimaal 4 weken per jaar in zijn of haar vakantiewoning en één op de drie is er zelfs minimaal 8 weken per jaar te vinden.

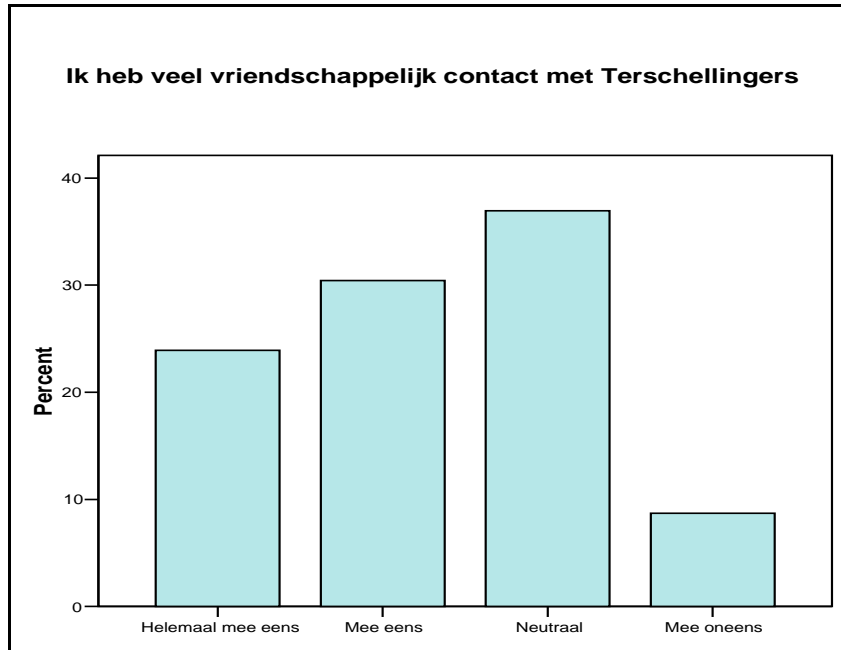
Hierbij moet opgemerkt worden dat deze cijfers waarschijnlijk niet representatief zijn voor *alle* tweede woningbezitters. Het ging hier immers om mensen die hun vakantiewoningen allen verhuren aan derden. Het is niet ondenkbaar dat mensen die hun vakantiewoning alleen ter privé-gebruik aanwenden er vaker zullen zitten dan de groep die in deze steekproef aanwezig is.

Veel van de tweede woningbezitters lijken ook wel 'iets' met Terschelling te hebben. Zo geeft 32,6% aan lid te zijn van een vereniging op het eiland en doet 34,8% wel eens mee met typische eilander activiteiten. Uiteraard liggen deze percentages bij de eilanders hoger: op respectievelijk 74,6% en 69,5%. Ook geeft een aanzienlijk deel van de tweede woningbezitters vriendschappelijke contacten te onderhouden met eilanders zoals te zien is in figuur 5.4.

5.6.2 Place attachment onder respondenten

Zoals uiteengezet is in paragraaf 4.4.2 wordt de *place attachment* van een respondent bepaald door een gemiddelde te berekenen uit de antwoorden op de acht stellingen over *place attachment*. De antwoorden zijn gecodeerd van 1 (helemaal mee eens) tot 5 (helemaal mee oneens). Aangezien alle stellingen positief stellend zijn, staat een 1 voor een hoge mate van *place attachment* en een 5 voor een lage mate.

Figuur 5.4: Contacten van tweede woningbezitters met eilanders (n=46)

Om een totaalscore voor *place attachment* te berekenen wordt het gemiddelde berekend over alle acht antwoorden. Dat gemiddelde kan dus eveneens uiteenlopen van 1 tot 5.

Het berekenen van de scores voor de deelaspecten *place dependence* en *place identity* gebeurt op vergelijkbare wijze. Er wordt bepaald welke vragen bij deze twee indicatoren horen en vervolgens wordt daarover een gemiddelde score berekend.

In tabel 5.3 is voor de drie indicatoren berekend wat hun waarde is, zowel voor de eilanders als voor de niet eilanders. Daarmee worden de onderzoeksvragen 1a en 1b: 'in hoeverre is er sprake van *place attachment* bij eilanders' en 'in hoeverre is er sprake van *place attachment* bij niet-eilanders' beantwoord.

Tabel 5.3: Scores voor PA, PD en PI bij eilanders en tweede woningbezitters

Respondent		N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Eilander	Place attachment	59	1,00	3,25	1,7803	,59414
	Place dependence	59	1,00	4,50	1,9590	,75610
	Place identity	59	1,00	3,00	1,6017	,54163
	Valid N (listwise)	59				
Niet-eilander	Place attachment	46	1,00	3,88	2,1137	,70667
	Place dependence	46	1,00	4,50	2,3116	,77309
	Place identity	46	1,00	3,50	1,9185	,74546
	Valid N (listwise)	46				

Voor alle drie de indicatoren lijkt er bij de eilanders sprake te zijn van een hoger gemiddelde. Om te zien of deze verschillen significant zijn is gebruik gemaakt van een t-test voor onafhankelijke gemiddelden. Daarvoor is vereist dat de distributie normaal verdeeld is. Uit histogrammen van de indicatoren blijkt dat dat niet het geval is. Volgens het *Central Limit Theorem* kan er echter wel gebruik worden gemaakt van de t-test indien de steekproef groot genoeg. Aangezien dat hier het geval is, kan er gebruik gemaakt van deze test. Er is uit gegaan van een α van 0,05. De output van deze test is te zien in tabel 5.4.

Tabel 5.4: T-test voor verschil in PA, PD en PI tussen eilanders en tweede woningbezitters

		Independent Samples Test					
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means			
		F	Sig.	t	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Place attachment	Equal variances assumed	,225	,636	-2,626	,010	-,33348	,12701
	Equal variances not assumed			-2,570	,012	-,33348	,12977
Place dependence	Equal variances assumed	,181	,671	-2,347	,021	-,35255	,15019
	Equal variances not assumed			-2,341	,021	-,35255	,15061
Place identity	Equal variances assumed	10,438	,002	-2,521	,013	-,31678	,12563
	Equal variances not assumed			-2,426	,018	-,31678	,13059

Zowel het verschil in *place attachment* ($p = 0,01$) als het verschil in *place dependence* ($p = 0,021$) en *place identity* ($p = 0,018$) is significant. We mogen dus stellen dat er sprake is van een statistisch aantoonbaar verschil in zowel *place attachment* als *place identity* en *place dependence* tussen eilanders en vastelanders met een tweede woning op Terschelling. Daarmee is onderzoeksvraag 2a 'wat zijn de verschillen in *place attachment* tussen eilanders en niet-eilanders' dus (gedeeltelijk) beantwoord. We kunnen constateren dát er sprake is van een statistisch significant verschil.

5.6.3 Verschillen in *place attachment*

Om onderzoeksvragen 2a en 2b te beantwoorden en om meer duidelijkheid te verkrijgen in de verschillen in *place attachment* tussen eilanders en de tweede woningbezitters, kijken we in deze paragraaf naar de antwoorden op de acht verschillende stellingen.

Tabel 5.5: Chi-kwadraattoetsen voor verschil in antwoorden tussen eilanders en tweede woningbezitters (gearceerde waarden zijn significant)

Stelling	Soort	χ^2	p-waarde
Ik voel mij zeer sterk verbonden met Terschelling.	Place identity	2,928	0,231
Terschelling is met geen enkele andere plaats te vergelijken.	Place dependence	5,684	0,128
Voor mij is Terschelling de beste plaats om te zijn.	Place dependence	4,774	0,189
Terschelling is een deel van mijzelf.	Place identity	8,396	0,039
Wat je op Terschelling vindt, vind je nergens anders.	Place dependence	1,988	0,370
Terschelling neemt een centrale plaats in mijn leven in.	Place identity	12,267	0,002
Ik zou geen enkele andere plaats boven Terschelling verkiezen.	Place dependence	17,445	0,001
Terschelling zegt veel over wie ik ben.	Place identity	2,145	0,543

Bij elk van de acht vragen is met behulp van een χ^2 (chi-kwadraat) toets gekeken of er sprake was van een significant verschil tussen de antwoorden van eilanders en die van niet-eilanders. De resultaten van deze toetsen zijn te zien in tabel 5.5.

De chi-kwadraattoets geeft bij drie van de acht uitspraken een significant verschil aan tussen de antwoorden van eilanders en die van de tweede woningbezitters. Tweemaal bij een stelling die betrekking had op *place identity* en éénmaal bij *place dependence*. Bij de andere vijf stellingen is geen significant verschil waarneembaar.

Opvallend is het grote verschil bij de stelling "Ik zou geen enkele andere plaats boven Terschelling verkiezen." 44,8% van de eilanders was het helemaal eens met deze stelling tegenover 17,4% van de tweede woningbezitters. 41,3% van deze laatste groep geeft aan neutraal tegenover deze stelling te

staan en 28,3% is het er mee oneens. Blijkbaar is, wat hen betreft Terschelling wel inwisselbaar voor een andere locatie.

Het is daarom wel opvallend dat 84,4% van de tweede woningbezitters het eens is met de stelling "Terschelling is met geen enkele andere plaats te vergelijken." Hier is ook geen significant verschil tussen eilanders en niet-eilanders ($p = 0,128$). De tweede woningbezitters erkennen dus wel dat Terschelling bijzonder is, getuige stelling 2, maar dat betekent niet dat het eiland voor hen boven andere locaties gaat. Dat blijkt eveneens uit het statistische verschil tussen eilanders en vastelanders bij de stellingen "Terschelling neemt een centrale plaats in mijn leven in" en "Terschelling is een deel van mijzelf."

Het is echter belangrijk te realiseren dat dit alleen betekent dat eilanders nóg positiever waren in hun antwoorden dan de tweede woningbezitters. Het is namelijk wel zo dat 78,3% van de niet-eilanders het eens is met de stelling "Terschelling is een deel van mijzelf." We kunnen best stellen dat dit een hoge score is voor een plaats waar men niet woont. Ook geeft bijna 98% (!) van de vastelanders aan zich sterk verbonden te voelen met Terschelling.

Ten slotte zien we hier dat *place attachment* een gefragmenteerd begrip is. Dat komt uiteraard voort uit het feit dat het om een samengestelde variabele gaat. Er is dus niet één soort *place attachment*, het bestaat uit verschillende aspecten die onderling verschillen.

5.6.4 Relaties tussen *place attachment* en andere kenmerken

In deze paragraaf zullen we kijken of er sprake is van een verband tussen de mate van *place attachment* en andere kenmerken van de respondenten.

Ten eerste is bekeken of er verschil was in de drie indicatoren tussen de beide geslachten. Er werd hiervoor geen statistisch bewijs gevonden (zie tabel 5.6).

Tevens is gekeken of er een relatie bestaat tussen leeftijd en mate van *place attachment*. Bij de vastelanders werd er geen verband tussen deze twee variabelen gevonden. Bij de eilanders bleek er sprake te zijn van een statistisch significant maar zwak positief verband tussen leeftijd en *place attachment*. De correlatiecoëfficiënt was 0,273. Uit een plot bleek het echter vrijwel onmogelijk te zijn een lineair verband tussen deze twee variabelen te ontdekken.

Tabel 5.6: T-testen voor verschil in PA, PD en PI tussen mannen en vrouwen

		Man	Vrouw	t	Sig.
Totaal	Place attachment	1,960	1,897	0,477	0,634
	Place dependence	2,192	2,045	0,950	0,345
	Place identity	1,730	1,750	-0,159	0,874
Eilanders	Place attachment	1,741	1,809	-0,428	0,671
	Place dependence	1,993	1,934	0,296	0,768
	Place identity	1,490	1,684	-1,368	0,177
Niet-eilanders	Place attachment	2,187	2,034	0,728	0,470
	Place dependence	2,399	2,216	0,800	0,428
	Place identity	1,979	1,852	0,572	0,570

Er is tevens geen statistisch verschil in *place attachment* gevonden tussen de verschillende delen van het eiland. Wat de vastelanders betreft zal het niet verbazen dat er significante verschillen in *place attachment* werden aangetroffen tussen zij die wel lid waren van een vereniging en zij die dat niet waren (zie tabel 5.7). Datzelfde geldt voor mensen die wel eens meededen aan eilander activiteiten en mensen die dat niet deden (zie tabel 5.8).

Wel is opvallend dat bij deze verschillen de *place dependence* telkens geen significante verschillen liet zien maar de *place identity* wel. Wanneer we kijken of er verschillen zijn tussen mensen die zeggen vriendschappelijk contact met eilanders te onderhouden en zij die dat niet doen, blijkt zelfs alléén *place identity* een significant verschil te laten zien. Men zou hieruit de conclusie kunnen trekken dat

betrokkenheid met het eiland, wat zich uit in verenigingslidmaatschap, deelname aan activiteiten en vriendschappelijke omgang met Terschellingers, wél invloed heeft op de *place identity* van mensen maar níét op de *place dependence* en *place attachment* in het algemeen.

Tabel 5.7 en 5.8: T-toets voor verschil in PA, PD en PI bij tweedewoningbezitters naar integratiekenmerken

Niet-eilanders lid van een vereniging				
	Ja	Nee	t	Sig.
Place attachment	1,800	2,266	2,180	0,035
Place dependence	2,083	2,422	1,408	0,166
Place identity	1,517	2,113	2,717	0,009
Niet-eilanders vriendschappen met eilanders				
	Ja	Nee	t	Sig.
Place attachment	1,949	2,310	1,762	0,085
Place dependence	2,233	2,405	0,745	0,460
Place identity	1,670	2,214	2,623	0,012

5.6.5 *Place attachment* in de praktijk

Om iets meer duidelijkheid te scheppen in het fenomeen *place attachment* en meer specifiek *place identity* en *place dependence*, is in figuur 5.5 het verhaal van mevrouw R. te vinden. Naar aanleiding van de enquête is aan mevrouw R. gevraagd of zij akkoord ging met het geven van een kort interview. In dit interview heeft mevrouw R. proberen duidelijk te maken wat Terschelling voor haar betekent.

Figuur 5.5: Terschellinger maar geen eilander

Mevrouw R. is in de zestig en woont sinds een half jaar samen met haar man op Terschelling. Zij heeft er nog niet eerder gewoond. Desondanks voelt zij een hele sterke binding met Terschelling. Ze maakt deel uit van een familie die al vele generaties op het eiland woont. Haar vader, nu 96 jaar, is de 7^e generatie die op Terschelling geboren werd. Zijzelf vormt dus de 8^e generatie maar ze is niet op Terschelling geboren. Een echte eilander in de engste zin van het woord zal ze dus niet meer worden, zoals ze zich ook terdege realiseert.

Haar vader woonde van zijn geboorte tot zijn 16^e jaar op Terschelling en verhuisde daarna naar de vaste wal. Zijn kinderen heeft hij van het begin af aan de liefde voor het eiland bijgebracht. Vele vakanties werden op Terschelling doorgebracht, het Terschellinger nieuwsblad werd thuis bezorgd en vader vertelde vele verhalen over het eiland. Dat verhalen vertellen bleek hem overigens zo goed te bevallen dat mevrouw R. ze verzamelde en bundelde in een boekje dat ter gelegenheid van haar vaders 80^e verjaardag werd uitgegeven. Het is nu nog steeds te koop in enkele boekwinkels op het eiland.

Het Terschelling-virus beklifde echter niet bij alle gezinsleden. De moeder van mevrouw R. bleek niet van zins zich op het eiland te vestigen en de meeste kinderen zagen het toch voornamelijk als een leuke vakantiebestemming. Toen mevrouw R. echter met pensioen ging en bleek dat haar man ook wel gecharmeerd was van het eiland, kozen zij ervoor om zich op Terschelling te vestigen. Daar stond echter voor mevrouw R. één voorwaarde tegenover, namelijk dat haar vader ook mee kon. Deze bleek terecht te kunnen in een verzorgingstehuis op enkele honderden meters afstand van het nieuwe huis van mevrouw R.

Zo gebeurde het dus dat haar vader, 80 jaar na zijn vertrek, uiteindelijk toch weer op zijn geliefde eiland kwam te wonen.

Dat de verbondenheid die mevrouw R. voelt met Terschelling voor een groot deel aan haar vader te danken is, moge duidelijk zijn. Dat kan echter niet de enige verklarende factor zijn aangezien andere gezinsleden deze verbondenheid veel minder of zelfs totaal niet ervaren. Het lijkt dus te gaan om een combinatie van wat van huis uit meegegeven wordt en van waar de persoonlijke voorkeur naar uitgaat. Zelf zegt ze over haar keuze om zich op Terschelling te vestigen: “Als ik terugkijk op mijn leven, lijkt het alsof ik op verschillende momenten aanknopingspunten heb kunnen vinden. Alsof het zo heeft moeten zijn. Ik ben verder helemaal niet religieus of bijgelovig aangelegd, maar hierbij heb ik wel dat ik denk: het is goed zo. Mijn *roots* liggen hier. Terschelling hoort bij mij.”

Interview met L.R., Terschelling

Het fenomeen dat mensen die zich ergens vestigen, binnen korte tijd net zo gehecht kunnen raken aan die plaats als mensen die er al langer wonen, werd al eerder beschreven door Williams (1995) naar aanleiding van een onderzoek van McCool & Martin: “Contrary to expectations, they found only a small correlation between length of residency and attachment, suggesting that one can choose to live in a community and become attached to it very rapidly” (p. 2).

Het valt mevrouw R. en haar man op dat ze op bepaalde punten al eilander trekjes begint te vertonen. Zo verzuchtten beiden dat ze zo blij waren dat het weer september was en de hordes toeristen van het eiland waren verdwenen. Dit brengt ons weer terug bij de definitie van identiteit van Holloway & Hubbard (2001): “There is a constant tendency for people to try to exclude those who are ‘other’ to themselves from their home places” (p. 77).

Wel stelt mevrouw R. dat Terschelling voor haar niet zaligmakend is. Het gaat voor haar niet boven alles. Daarom gaat de stelling “ik zou geen enkele andere plaats boven Terschelling verkiezen” voor haar ook niet op, terwijl dat voor ruim 70% van de eilanders wel het geval is. Dit lijkt toch een instelling die of alleen voor geboren Terschellingers geldt of alleen voor hen die er zeer lang wonen.

5.6.6 Woningmarkt

In de enquête zijn twee stellingen met betrekking tot de Terschellinger woningmarkt opgenomen. De antwoorden op deze twee stellingen zijn terug te vinden in tabel 5.9 en 5.10.

Tabel 5.9: Antwoorden van eilanders en tweede woningbezitters op de stelling over leegstand

Leegstand verbieden			Frequency	Percent
Eilander	Valid	Helemaal mee eens	20	33,9
		Mee eens	18	30,5
		Neutraal	9	15,3
		Mee oneens	7	11,9
		Helemaal mee oneens	5	8,5
		Total	59	100,0
Niet-eilander	Valid	Helemaal mee eens	4	8,7
		Mee eens	7	15,2
		Neutraal	12	26,1
		Mee oneens	10	21,7
		Helemaal mee oneens	13	28,3
		Total	46	100,0

Er blijkt over dit verschil een duidelijk verschil van mening te bestaan tussen de eilanders en de vastelanders. 64,4% van de eilanders vindt dat het leeg laten staan van woningen niet getolereerd moet worden terwijl slechts 22,9% van de vastelanders deze mening is toegedaan. 54,3% van de eilanders vindt dat het tweede woningfenomeen van Terschelling moet verdwijnen. Van de vastelanders kan maar 10,8% zich vinden in deze stelling. Voor een groot deel zijn deze verschillen volkomen begrijpelijk. Eilanders worden, veel meer dan vastelanders geconfronteerd met het gebrek aan woonruimte. Bovendien zullen eilanders veel meer een ‘Terschelling voor de eilanders’ visie eropna houden. Instroom van buitenaf is niet tegen te houden maar het is geen ontwikkeling die men juichend tegemoet treedt. Het is echter belangrijk te realiseren dat het mogelijk is dat er bij deze vragen wat onduidelijkheid is ontstaan over wat voor soort woningen er precies bedoeld zijn, zoals reeds is uitgelegd in paragraaf 4.5.3. Aangezien alle respondenten echter wel dezelfde vraag kregen voorgelegd, is de conclusie wel steekhoudend.

Tabel 5.10: Antwoorden van eilanders en tweede woningbezitters op de stelling over tweede woningbezit

Tweede woningen verbieden				
Respondent			Frequency	Percent
Eilander	Valid	Helemaal mee eens	23	39,0
		Mee eens	9	15,3
		Neutraal	8	13,6
		Mee oneens	14	23,7
		Helemaal mee oneens	5	8,5
		Total	59	100,0
Niet-eilander	Valid	Helemaal mee eens	3	6,5
		Mee eens	2	4,3
		Neutraal	5	10,9
		Mee oneens	18	39,1
		Helemaal mee oneens	18	39,1
		Total	46	100,0

5.7 TEN SLOTTE

Naar aanleiding van het veldwerk kunnen we concluderen dat er op een aantal terreinen duidelijk aanwijsbare verschillen bestaan tussen eilanders en tweede woningbezitters. Er zijn echter ook een aantal significante overeenkomsten.

In de eerste plaats is duidelijk geworden dat er op alle drie de indicatoren, *place attachment*, *place dependence* en *place identity* een duidelijk verschil bestaat tussen eilanders en tweede woningbezitters. Nader bezien blijkt echter dat dit verschil zich vooral toespitst op een aantal punten. Per aparte vraag bekeken is namelijk bij maar liefst vijf van de acht stellingen géén significant verschil te vinden tussen eilanders en tweede woningbezitters. Kijkend naar de aard van de stellingen waar wel een verschil optreedt, valt op dat deze een functionele afhankelijkheidsrelatie typeren (‘ik zou geen enkele andere plaats boven Terschelling verkiezen’ bijvoorbeeld).

Bij stellingen die een emotionele afhankelijkheidsrelatie aanduiden vinden we weinig verschillen, zoals bij de stellingen ‘Ik voel mij zeer verbonden met Terschelling’ en ‘Terschelling zegt veel over wie ik ben’. De uitzondering vormt de stelling ‘Terschelling is een deel van mijzelf’ waar wel een significant verschil is. Daarbij moet echter opgemerkt worden dat dat verschil met name te danken is aan het feit dat eilanders wat extremer zijn in hun antwoorden. Zij geven vaker het antwoord ‘helemaal mee eens’. Niettemin is nog steeds 78,3% van de tweede woningbezitters het eens of helemaal eens met laatstgenoemde stelling.

We kunnen concluderen dat het verschil in *place attachment* tussen eilanders en niet-eilanders vooral te vinden is in de meer functionele aspecten. In emotioneel opzicht zijn er weinig verschillen. Beide groepen hebben sterke gevoelens voor het eiland, maar de tweede woningbezitters zijn minder overtuigd van de uniciteit van Terschelling. Zij waarderen de kwaliteiten van het eiland maar erkennen dat deze ook elders te vinden zijn. Terschelling is voor hen niet zaligmakend. Indien noodzakelijk, gaan zij ergens anders heen.

De eilanders daarentegen geven veel meer aan geen enkele andere locatie boven Terschelling te verkiezen. Voor hen is het eiland uniek. Hierin treffen we ook de overeenkomst met het eerdere onderzoek van Eijssen et al. (1994) aan. Zij beweerden: 'Terschellingers vinden over het algemeen alle elementen van Terschelling zeer sterk kenmerkend voor Terschelling. Het eiland heeft een duidelijk image voor de bewoners.' Onze onderzoeksresultaten wijzen in dezelfde richting.

De bevindingen van Kaltenborn & Williams (2002) die besproken werden in paragraaf 3.5.3 lijken ook ondersteund te worden door dit onderzoek. De gedachtegang dat bewoners per definitie een sterkere band hebben met een omgeving dan toeristen (of tweede woningbezitters) is te simplistisch. We hebben kunnen zien dat er wel verschillen zijn maar dat die voornamelijk functioneel van aard zijn.

Ook hebben we gezien dat een sterkere mate van integratie met het eiland door zaken als verenigingslidmaatschap en vriendschappelijke contacten met eilanders, wél invloed hebben op de *place identity*, maar niet op de *place dependence*.

We hebben kunnen constateren dat er op Terschelling sprake is van een sterke lokale identiteit. De eilanders voelen zich zeer verbonden met hun eiland. Dat uit zich in een sterke mate van *place attachment*, *place dependence* en *place identity*. Wanneer we op deze drie indicatoren de eilanders vergelijken met de andere groep in dit onderzoek, de tweede woningbezitters, kunnen we ook concluderen dat de scores voor deze drie indicatoren bij de eilanders significant hoger zijn dan voor de tweede woningbezitters. Met andere woorden: het gevoel van *place attachment*, *place dependence* en *place identity* is bij de eilanders groter.

Daarmee is een antwoord gegeven op de onderzoeksvragen *a* en *b*:

- 1a. In hoeverre is er sprake van *place attachment* bij eilanders?
- 1b. In hoeverre is er sprake van *place attachment* bij niet-eilanders?

Wel is gebleken dat er een aantal overeenkomsten zijn tussen de twee onderzoeksgroepen waar het emotionele afhankelijkheid betreft. Ook blijkt dat intensiever contact met het eiland en de bewoners wel kan leiden tot een hogere mate van emotionele afhankelijkheid, maar dat dat geen invloed hoeft te hebben op de functionele afhankelijkheid.

We zouden dus kunnen concluderen dat een sterke functionele afhankelijkheidsrelatie alleen bestaat bij degenen die op het eiland wonen en/of er geboren zijn. Op het theoretische vlak lijkt hier aanleiding te zijn om aan te nemen dat van de twee dimensies van *place attachment*, *place dependence* de meer statische dimensie en *place identity* de meer dynamische dimensie is. Uit de case study van mevrouw R. blijkt namelijk ook dat, ondanks het feit dat zij – weliswaar sinds kort – op het eiland woont, de functionele afhankelijkheid bij haar minder is.

In hoofdstuk 2 is reeds geconcludeerd dat identiteit een dynamisch begrip is, zowel van streken als van personen. Bovenstaande conclusies blijken inderdaad deze visie te ondersteunen.

De angst van eilanders voor de teloorgang van hun identiteit zoals die verwoord wordt in hoofdstuk 2 lijkt dan ook enerzijds terecht maar anderzijds ook onterecht. Waarschijnlijk gaat het eerder om een angst voor veranderingen dan voor verlies van identiteit. We hebben namelijk al geconstateerd dat identiteit per definitie een dynamisch begrip is. Ook hebben we gezien dat voor de tweede woningbezitters in veel opzichten Terschelling niet minder belangrijk is dan voor veel eilanders. Wel is het waarschijnlijk zo dat zij op een andere manier invulling geven aan hun identiteit. In dat verband is de angst van eilanders begrijpelijk en misschien ook terecht. Het is niet ondenkbaar dat aspecten als het lokale dialect hierdoor zullen verdwijnen. Het is echter de vraag of daar iets aan te doen is.

Er lijkt grond te bestaan voor de bewering dat er op Terschelling sprake is van een *local community* zoals die beschreven wordt door Van Engelsdorp Gastelaars (paragraaf 3.2). Daar is geen hard bewijs voor maar het feit dat Terschelling een eiland is draagt wel sterk bij aan deze gedachte.

Aangezien de tweede woningbezitters vrijwel allemaal van de vaste wal komen, zijn zij waarschijnlijk minder bekend met dit fenomeen. Zij zien hun woonomgeving als woondomein, zoals dat beschreven wordt door Van Engelsdorp Gastelaars en Van Hummel. In de typologie van Van Hummel kunnen we de meeste tweede woningbezitters op Terschelling classificeren als 'landschapsbelevers' en 'integreerders'. De categorie 'instrumentele gebruikers' lijkt vrijwel afwezig te zijn op het eiland. De meeste mensen geven toch aan dat Terschelling voor hen méér is dan alleen maar een plek om te recreëren.

Of er echter sprake is van woondomeingevoelens is moeilijk vast te stellen. Vaststaat dat de tweede woningbezitters geen homogene groep vormen. De mate van integratie met de eilanders en verbondenheid per persoon is zeer verschillend. Zeker zijn er individuen die hun plek op het eiland als woondomein beschouwen en die niet wensen op te gaan in een groter geheel van eilander cultuur en daar ook niet aan willen deelnemen. Daarnaast zijn er mensen die dit graag willen of er juist voor komen.

Dat Terschelling een probleem met woonruimte heeft, moge duidelijk zijn. Dit feit, in combinatie met geregelde overlast van toeristen – met name de jongere – zorgt ervoor dat de eilanders nogal eens een antipathie koesteren jegens buitenstaanders. Ook tweede woningbezitters ontkomen daar niet aan.

Een deel van de tweede woningbezitters beschikt over een woning op Terschelling waar een permanente status op rust. De meeste van hen voldoen waarschijnlijk niet aan de eis van permanente bewoning. Dat dit wrevel opwekt bij de lokale bevolking, is begrijpelijk. De meeste eilanders vinden leegstand onaanvaardbaar en een deel zou ook het liefste tweede woningen zien verdwijnen. Het is echter helaas niet duidelijk geworden om hoeveel gevallen van tweede woningbezit van permanente woningen het nu precies gaat. Ook de gemeente Terschelling zelf tast, wat dit betreft, nog enigszins in het duister. Aangezien dit onderzoek alleen betrekking heeft gehad op recreatiewoningen, kunnen er ook geen uitspraken worden gedaan over deze groep.

Daarmee is ten slotte een antwoord gegeven op de onderzoeksvragen 2a en 2b:

- 2a. Wat zijn de verschillen in *place attachment* tussen eilanders en niet-eilanders?
- 2b. Wat is de oorzaak van deze verschillen en welke gevolgen hebben ze?

Met betrekking tot de laatste onderzoeksvraag is het aanbevelenswaardig om hier verder onderzoek naar te verrichten. Het is ten dele duidelijk geworden wat de oorzaken en gevolgen zijn van de verschillen in *place attachment* tussen eilanders en tweede woningbezitters. Echter, het is ook belangrijk om een onderscheid te maken daarbij tussen de tweede woningbezitters met een permanente woning en die met een recreatiewoning. De eerste groep zal namelijk meer wrevel opwekken dan de tweede en deze groep heeft ook een daadwerkelijk negatief effect op de woningmarkt.

Ook zou het nuttig zijn een andere invalshoek te gebruiken. *Place attachment* is een goede maatstaf om een idee te krijgen van wat een plaats voor een persoon betekent. Het is echter ook een subjectief en gefragmenteerd begrip. Dat maakt het minder geschikt om er onomstotelijke uitspraken mee te doen. Dat betekent niet dat de uitkomsten van dit onderzoek van generlei waarde zijn. Het is belangrijk te realiseren dat Terschelling de tweede woningbezitters niet toebehoort maar de eilanders evenmin. Ook voor veel mensen die niet op het eiland wonen is Terschelling heel belangrijk. Zij hebben vaak evengoed een mening over het wel en wee van en op het eiland. Misschien zou het een goed idee zijn om daar iets vaker naar te luisteren dan nu het geval is.

DE VLAG VAN TERSCHELLING

Reade wolken,
blaue lucht,
gele helmen,
griën ges,
wyt sân.

Dat is 't wapen fan Schylgeralân¹

Rode wolken,
blauwe lucht,
gele helmen,
groen gras,
wit zand,

't is het wapen van 't Schellingerland²

¹ Op www.terchelling.nl

² Boomstra & Lautenbach, 2003, p.135

BIBLIOGRAFIE

LITERATUUR

- Anonymus (2001), 'De strijd om de status van de recreatiewoning' in: *Vastgoed* 76(2) pp. 42-45
- Anonymus (2005), 'Zonder zak geld geen huis op waddeneiland' in: *Leeuwarder Courant* 29-01-2005
- Boomstra, B. & P. Lautenbach (2003), *Reisgids voor Terschelling*, Assen: Van Gorcum
- Derksen, W. (2003), 'Het einde van de tweede woning' in: *Geografie* 12(10) p. 43
- Eijssen, S.B., B. van der Werf & H.W.J. Boerwinkel (1994), *Toerisme op Terschelling, een onderzoek naar identiteit en image onder bewoners van Terschelling*, afstudeerscriptie Landbouwwuniversiteit Wageningen
- Engelsdorp Gastelaars, R. van (1996), "Het verdwijnen van de leefwereld, de opkomst van het woondomein; collectief ervaren territoriale binding op laag niveau in Nederland", in: Derksen, W. & W. Salet, *Bouwen aan het binnenlandse bestuur*, Den Haag: Sdu, pp. 135-147
- Gemeente Terschelling (1998), *Structuurvisie 'Terschelling voorbij 2000'*, Gemeente Terschelling
- Gemeente Terschelling (2000), *Nota tweede woningen*, Gemeente Terschelling
- Gemeente Terschelling (2003), *Wonen op Terschelling (informatiefolder)*, Gemeente Terschelling
- Gemeente Terschelling (2004a), *Huisvestingsverordening 2004 van de gemeente Terschelling*, Gemeente Terschelling
- Gemeente Terschelling (2004b), *Nieuwe toeristenbelasting 2006*, Gemeente Terschelling
- Gemeente Terschelling (2005), *Forensenbelasting 2006*, Gemeente Terschelling
- Groenman, S. (1971), "Goede kanten van kleine gemeenten" in: *Intermediair*, 1971 p. 7 en 9
- Hokwerda, R. (2000), *Toeristisch-recreatieve onderzoeksmonitor gemeente Terschelling, meting 1999-2000*, Beetsterzwaag: Vandertuuk
- Hokwerda, R. (2002), *Toeristisch-recreatieve onderzoeksmonitor gemeente Terschelling, gastenenquête meting 2001/2002*, Beetsterzwaag: Vandertuuk
- Holloway, L. & P. Hubbard (2001), *People and place: the extraordinary geographies of everyday life*, Harlow: Pearson education ltd.

Hummel, R. van (2001a), De tweede woonomgeving als woondomein, een onderzoek naar woondomeingevoelens onder bezitters van een tweede woning in bestaande dorpsbebouwing en in een vakantiehuizencomplex, afstudeerscriptie sociale geografie, Universiteit van Amsterdam.

Hummel, R. van (2001b), 'Een tweede woondomein?' in: *Rooilijn* 2001(9) pp. 466-470

Jansen, M. & M. van Oostendorp (2004), *Taal van de wadden*, Den Haag: SDU

Jorgensen, B.S. & R.C. Stedman (2001), 'Sense of place as an attitude' in: *Journal of environmental psychology* 21 pp. 233-248

Kaltenborn, B.P. & D.R. Williams (2002), 'The meaning of place: attachments to Femundsmarka National Park, Norway, among tourists and locals, in: *Norwegian Journal of Geography*, vol 56 pp. 189-198

Knox, P.L. & S.A. Marston (2001), *Places and regions in global context*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall

Pegtel, A. (2005), "Treurnis op Terschelling" in: *HP/De Tijd*, 11 februari 2005, pp. 18-19

Planet Nieuws (2005), *Waddeneilanden weren buitenstaanders*, www.planet.nl op 25 januari 2005.

Platform recreatie en toerisme Terschelling (2004), *Sterkte-zwakte analyse toeristisch product Terschelling*, Terschelling: Platform recreatie en toerisme Terschelling

Simon, C.J.M. (2004), *Ruimte voor identiteit: de productie en reproductie van streekidentiteiten in Nederland*, proefschrift Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen Groningen

Smallenbroek, A.J.H. & D.M.E.G.W. Snellen (2002), *Wonen of recreëren*, Den Haag: VNG uitgeverij

Verver, T. (2003), *Toeristisch-recreatieve onderzoeksmonitor gemeente Terschelling*, Beetsterzwaag: Vandertuuk

Williams, D.R., C.D. McDonald, C.M. Riden & M. Uysal (1995), 'Community attachment, regional identity and resident attitudes toward tourism' in: *Proceedings of the 26th Annual Travel and Tourism Research Association Conference Proceedings*, pp. 424-428 Wheat Ridge, CO: Travel and Tourism Research Association.

Williams, D.R. (2000), *Notes on measuring recreational place attachment*, op: <http://www.fs.usda.gov/rm/value/research-place.html>

Williams, D.R. & J.J. Vaske (2003), 'The measurement of place attachment, validity and generalizability of a psychometric approach' in: *Forest science* 49(6) pp. 830-840

Williams, S. (1998), *Tourism geography*, London: Routledge

INTERNET

Alle webpagina's zijn voor het laatst geverifieerd op 30 oktober 2005.

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) op www.cbs.nl en <http://statline.cbs.nl>

Gemeente Terschelling website op www.terschelling.nl

Informatiegids Terschelling op www.terschelling.info

Informatie over Terschelling www.schylge.info

Michelin op www.viamichelin.fr (kaartmateriaal)

Museum 't behouden huys op www.behouden-huys.nl

Nu.nl nieuws op www.nu.nl

Oerol festival op www.oerol.nl

Onderzoeksbureau Vandertuuk op www.vandertuuk.nl

Op Terschelling (website voor huurders en verhuurders) op www.op-terschelling.nl

Rederij Doeksen op www.rederij-doeksen.nl

VVV Gemeente Terschelling (onder andere gebruikt voor selectie van niet-eilander respondenten) op www.vvv-terschelling.org